

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Haridusteadus – humanitaarained

Riin Tammiste

**LASTEKODULASTE PROGRAMMIS „VANEM VEND, VANEM ÕDE“
OSALEMISE KOGEMUS JA HINNANGUD TUGIVÕRGUSTIKU
KOHTA**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kristi Kõiv PhD

Läbiv pealkiri: Lastekodulaste programmis osalemise kogemus ja tugivõrgustik

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristi Kõiv, PhD

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2015

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli kirjeldada programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevate lastekodulaste sotsiaalset tugivõrgustikku ja programmis osalemise kogemust programmis osalevate laste hinnangul. Uurimuses osalesid kõigi nelja Tartu linnas asuva lastekodu kasvandikud, kokku oli valimis 21 last. Uurimus viidi läbi perioodil märts-aprill 2013. Uurimuse eesmärgi täitmiseks empiirilise uurimuse käigus kvalitatiivset andmekogumismeetodit, milleks oli poolstruktureeritud vabade vastustega intervjuu.

Uurimuse tulemustest selgus, et lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmeteks on lastekodu töötajad, koolipersonal, pereliikmed, tuttavad ja sõbrad. Tajutava abi laadina nimetati erinevaid emotsionaalse ja instrumentaalse toetuse liike. Programmis osalemise kogemust hindasid uurimuses osalenud lastekodulapsed kasulikuks. Kõige olulisem programmi juures oli programmi tugiisik („vanem vend“/“vanem õde“) kui vanem sõber ning lapse ja tugiisiku vaheline suhe, tugiisiku poolt tajutav toetus. Samuti peeti oluliseks programmi ühisüritusi. Uurimuse tulemustest selgus, et programmis osalemisel on olnud positiivne mõju selles osalenud lastekodulaste käitumise parandamisele ning sotsiaalse kompetentsuse arenemisele, samuti kohanemisele ja kontaktide loomisele laiemas ümbruses.

Summary

Experience of participating in „Big Brothers, Big Sisters“ programme and evaluation on support network of institutionalized children

The aim of this bachelor thesis is to describe the social support network and the experience of participation in „Big Brothers, Big Sisters“ program among institutionalized children. This study was carried out among 21 institutionalized children from all four orphanages in Tartu. The study was conducted during the period of March and April 2013. Qualitative data collection method was used, which was a semi-structured interview with open-ended questions to fulfill the aim of the study. Results of the study revealed that the institutionalized children's social support network members were staff members of the orphanage, school staff, family members, friends and acquaintances. The respondents named various forms of emotional and instrumental support as the support they perceived.

The respondents considered the experience of participating in the program as „beneficial“. The most important benefits were the relationship with the child’s mentor („Big Brother“/“Big Sister“) and the support they perceived from the mentor. The social events the program regularly provides were also considered important. The results of the study also revealed that participation in the program has had a positive influence on the participating children's behaviour and the development of their social competence, as well as the adaptability and the development of personal contacts in a wider environment.

Keywords: social support network, institutionalized children, „Big Brothers, Big Sisters“ program, emotional support, instrumental support

Sisukord

Kokkuvõte	2
Abstract	2
1. SISSEJUHATUS	6
Teoreetilised lähtekohad	8
1.1. Mentorlusprogramm „Vanem vend, vanem õde“	8
1.1.1. Mentorlusprogrammi „Vanem vend, vanem õde“ mõju selles osalevatele lastele	9
1.1.2. Kogukonnapõhine ja koolipõhine programm	10
1.2. Lastekodu kui kasvukeskkond	12
1.3. Sotsiaalvõrgustik, sotsiaalne tugivõrgustik ja sotsiaalne toetus	15
2. METOODIKA	18
2.1. Uuritavad	18
2.2. Andmekogumismeetodid	19
2.3. Protseduur	21
3. TULEMUSED	22
3.1. Programmis osalevate lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed	22
3.2. Abi laad erinevates keskkondades	24
3.2.1. Abi laad koolis	24
3.2.2. Abi laad lastekodus	25
3.2.3. Abi laad laiemas ümbruses	26
3.2.4. Millist abi oleks vaja	27
3.2.5. Kõige suurem abi	27
3.3. Programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise kogemus	28
3.3.1. Tegevused	28
3.3.2. Oskused	29
3.3.3. Suhe	30
3.3.4. Programmi üldine mõju	31
3.3.5. Programmi kasulikkus	33

4. ARUTELU	34
Tänu sõnad	40
Autorsuse kinnitus	41
5. KASUTATUD KIRJANDUS	42
Lisad	
Lisa 1	

1. SISSEJUHATUS

Lastekodusse lapsi ei valita, sinna satuvad nad hädavajaduse korral. Lastekodus on igal lapsel hinges oma mure, enamasti ilmatu suur ja niisugune, millest teistele kas ei taheta või ei osata rääkida (Vooglaid, 1999). Lastekodu kasvukeskkonnana on erinev kodukeskkonnast, lastekodu kui kasvukeskkonda käsitletakse töö teoreetilises osas.

Sotsiaalvõrgustik koosneb võrgustikku kuuluvatest inimestest ja nendevahelistest kontaktidest. Mida nõrgem on primaarne sotsiaalvõrgustik, seda suurema mõju omandab sekundaarne sotsiaalvõrgustik. Sotsiaalvõrgustiku olemasolul ja selle liikmete vaheliste suhete kvaliteedil on mõju inimese tervisele ja toimetulekule (Klefbeck & Ogden, 2001). Lastekodulaste sotsiaalne tugivõrgustik võib olla erinev nende laste sotsiaalsest tugivõrgustikust, kes elavad koos bioloogilise perega. Lastekodulaste primaarne võrgustik on kitsam ning seetõttu on sekundaarsel võrgustikul nende elus suurem roll.

Lastekodulaste sotsiaalvõrgustiku rikastamiseks tuleb sekkumisena appi mentorlusprogramm „Vanem vend, vanem õde“. Mentorlusprogramm „Vanem vend, vanem õde“ sai alguse 1904. aastal Ameerikas ning on tänaseks üks levinumaid mentorlusprogramme üle maailma. Programmi eesmärgiks on luua toetav suhe täiskasvanud vabatahtliku ning riskigrupi kuuluva lapse vahel, pakkudes seeläbi lapsele toetust ning rikastades lapse sotsiaalvõrgustikku. Eestis pole senini programmi „Vanem vend, vanem õde“ tulemuslikkust uuritud, kuid mujal maailmas läbi viidud uurimuste põhjal võib öelda, et programmis osalemisel on lastele positiivsed mõjud (Herrera, Grossman, Kauh & McMaken, 2011; Tierney, Grossman & Resch, 2005; Herrera, Sipe, McClanahan, Arbretton & Pepper, 2000; Sivukamaraman jt, 2010).

Tierney jt (2005) toovad välja, et täiskasvanu poolne toetus ja juhendamine on kriitilise tähtsusega noore inimese kasvamisel vastutustundlikuks täiskasvanuks. Tänapäeval on paljudel lastel ja noortel sellisest toetusest puudus. Läbi aegade on noortele sellist tuge pakkunud pere ja kool, kuid aja jooksul on nende institutsioonide võimekus sellist tuge pakkuda vähenenud. Üha enam on lagunenu perekeskne, väga paljud lapsed kasvavad üksikvanemaga peres. Kärped koolieelarvetes tähendavad omakorda suuri klasse ning õpetajatel pole võimalik pöörata lastele piisavalt individuaalset tähelepanu (Tierney jt, 2005). Individuaalse tähelepanu ja tähendusrikaste lähisuhete puudumine on probleemiks ka lastekodulaste puhul (Kõiv, 2003).

Varasemalt on lastekodulaste sotsiaalsete suhetega seonduvalt uuritud afektiivsete lähisuhete mõju Downi tõvega lastekodulaste arengule (Kõiv, 1998) ning lastekodulaste emotsionaalset väärkohtlemist lastekodu tingimustes (Edovald, 2001). Rattassepp käsitles oma bakalaureusetöös (2004) lastekodulaste muresid ja probleeme, nende ellusuhtumist, tulevikuplaane ning raskusi iseseisvasse ellu astumisel. Muuhulgas toob Rattassepp oma uurimuses välja ka lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmeid.

Käesolevast uurimistest ajendas uurijat kirjutama tema isiklik kogemus lastekodulapse tugiisikuna programmis „Vanem vend, vanem õde“. Antud bakalaureusetöös annab autor kirjanduse põhjal ülevaate programmist „Vanem vend, vanem õde“, lastekodust kui kasvukeskkonnast ning sotsiaalvõrgustikust, sotsiaalsest tugivõrgustikust ja sotsiaalsest toetusest. Tegemist on kvalitatiivse uurimisega, mis on oma olemuselt kirjeldav.

Käesoleva uurimistöö eesmärk on kirjeldada programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevate lastekodulaste sotsiaalset tugivõrgustikku ning programmis osalemise kogemust programmis osalevate laste hinnangul.

Lähtuvalt uurimistöö eesmärgist püstitas uurija järgmised uurimisküsimused:

- 1) Millised on programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevate lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed ja abi laad?
- 2) Kuidas kirjeldavad programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevad lastekodulapsed programmis osalemise kogemust?

Teoreetilised lähtekohad

1.1. Mentorlusprogramm „Vanem vend, vanem õde“

Mentorlusprogramm „Vanem vend, vanem õde“ (ingl.k. „Big Brother, Big Sister“) sai alguse 1904. aastal Ameerika Ühendriikides New Yorki linnas, kus kohtuamentik Ernest Kent Coulter nägi kohtusaalist läbi käimas suurt hulka noorukeid ja uskus, et paljusid neist oleks võimalik pahandustest eemale hoida, kui neil oleks kõrval toetav täiskasvanu. Sellest mõttest ajendatuna asuski ta vabatahtlikke otsima ning pani sellega aluse kõnealuse mentorlusprogrammi loomisele. Hetkel tegutseb programm 50-s Ameerika Ühendriikide osariigis ning 35-s riigis üle maailma, olles seeläbi üks enim levinud mentorlusprogramme kogu maailmas (Big Brothers Big Sisters International koduleht, 2014).

Eestis alustas programm tegevust 1997. aastal Tartu Laste Tugikeskuse ruumides nime all „Vanem vend, vanem õde“ (VVVÕ). 1998. aastal loodi Tallinnas eestikeelne ning 1999. aastal venekeelne programm, Pärnus alustati tegevust 2001. aastal. 2002. aastal asutati MTÜ Vanem Vend Vanem Õde Eesti Assotsiatsioon, mis ühendab kõiki VVVÕ keskusi ning kuulub rahvusvahelisse liikumisse „Big Brothers, Big Sisters International“. Programm on Eestis tegutsenud ka Rakveres, Narvas, Viljandis ja Kuressaares (Tartu Laste Tugikeskuse koduleht, 2014).

Programmi eesmärgiks on luua usalduslik suhe vabatahtliku täiskasvanu ning riskigrupi kuuluva lapse vahel. Antud programmis on riskigrupi kuuluvateks lasteks käitumisprobleemide ja õpiraskustega lapsed, lastekodulapsed, üksildased ja tõrjutud lapsed, need lapsed, kelle pere on tabanud kriis. „Vanem vend“/“vanem õde“ (tugiisik) on lapsele eeskujuks ning abiks lapse enesehinnangu tõstmisel ja maailmapildi avardamisel, mis aitab lapsel eelseisvas elus paremini toime tulla. Samuti on programmi eesmärgiks vabatahtlikkuse kui mõtteviisi levitamine (Tartu Laste Tugikeskuse koduleht, 2014).

Tugiisikuks on vähemalt 18-aastane inimene, kes avaldab soovi saada ühele lapsele tugiisikuks aasta jooksul (Tartu Laste Tugikeskuse koduleht, 2014). Enne tugiisikuks saamist läbivad kõik tugiisikuks soovijad vastava koolituse ning juba programmis osaledes on võimalus osaleda igakuisel supervisioonil, kus on võimalus oma programmiga seonduvaid muresid teiste tugiisikutega jagada ning psühholoogilt nõu küsida.

1.1.1. Mentorlusprogrammi „Vanem vend, vanem õde“ mõju selles osalevatele lastele. Eestis pole senini programmi „Vanem vend, vanem õde“ tulemuslikkust uuritud, kuid mujal maailmas läbi viidud uurimuste põhjal võib öelda, et programmis osalemisel on lastele positiivsed mõjud (Herrera jt, 2011; Tierney jt, 2005; Herrera jt, 2000; Sivukamaran jt, 2010)

Üks olulisimaid aspekte, mida mitmed uurimused (Sivukamaran jt, 2010; Tierney jt, 2005; Merenstein, Tyson, Tilles, Keays & Ruffolo, 2011; Herrera jt, 2011) programmi „Big Brothers Big Sisters“ juures välja toovad, on üks-ühele mentorlussuhe ning tugiisik kui positiivne täiskasvanud eeskuju neile lastele ja noortele, kel mingil põhjusel positiivne täiskasvanud eeskuju puudub. Täiskasvanud tugiisik aitab last enesehinnangu ja emotsioonidega seotud probleemidega toime tulemisel ning julgustab last avatumalt suhtlema (Merenstein jt, 2011).

10-14 aasta vanuses kujunevad noortel välja põhilised arusaamad ühiskonna toimimisest ning enda rollist ühiskonnas. Need arusaamad kujunevad täiskasvanutega suhtlemise ja täiskasvanute maailma jälgimise käigus. Kui noorel on olemas positiivsed eeskujud ning tema jaoks oluline täiskasvanu, kes temast hoolib ja tema jaoks olemas on, siis on suur tõenäosus, et temast kasvab endaga hakkama saav ning edukas täiskasvanu, täisväärtuslik ühiskonna liige (Furstenberg, 1993, viidatud Tierney jt, 2005 järgi).

Tierney, Grossman'i ja Resch'i 2005. aastal avaldatud uurimuses võrreldi 18 kuud programmis osalenud noori kontrollgrupiga (kelleks olid tugiisikut ootavad noored) ning programmis osalenud noorte juures märgati võrreldes kontrollgrupiga järgmist:

- 46% väiksem tõenäosus hakata narkootikume tarbima
- 23% väiksem tõenäosus hakata alkoholi tarbima
- 33% väiksem tõenäosus vägivaldseks käitumiseks (kaasõpilase löömine)
- Paranes koolikohustuse täitmine ning vähenes põhjuseta puudumiste arv: programmis osalevad lapsed puudusid koolist poole vähem päevi kui need, kes olid kontrollgrupis.
- Suhtumine õppimisse muutus positiivsemaks ning oli märgata ka tagasihoidlikku hinnete tõusu.
- Suhted eakaaslaste ja vanematega muutusid positiivsemaks, tõusis usaldus vanemate (hooldajate) vastu ning vähenes valetamine vanematale (hooldajatele). Suurenes emotsionaalse toetuse tunnetamine eakaaslaste poolt.

Tierney, Grossman ja Resch (2005) rõhutasid programmi olulisust selles osalevate laste antisotsiaalse käitumise ennetamisel, pidades olulisimaks alkoholi ja narkootikumide tarbimise ennetamist. Elliot (1993, viidatud Tierney jt, 2005 järgi) väidab, et alkoholi ja narkootikumide kasutamise alguse edasilükkamine vähendab tõenäosust, et noor satub kuritgelikule teele või katkestab haridustee. Seetõttu võib arvata, et programmil on oluline mõju selles osalevate laste ja noorukite antisotsiaalse käitumise ennetamisel.

2009. aastal Ameerika Ühendriikides Louisianas läbi viidud uurimuse (Sivukamaran jt, 2010) tulemused näitavad, et 59% programmis osalevatest noortest vähenes põhjuseta puudumiste arv, paranes ettevalmistus koolitundideks ning suhtumine kooli ja koolitöösse muutus positiivsemaks. 70% noortest ilmutas paranenud õpitulemusi põhiainetes, 68%-l paranesid suhted täiskasvanute ja eakaaslastega ning 84% osalejate juures märgati enesekindluse tõusu. Ka selle uurimuse tulemused toovad välja programmi ennetavat mõju alkoholi ja narkootikumide tarvitamisele ning riskikäitumisele. Sivukamaran jt (2010) toovad välja, et programm on väga tõhus sekkumismeetod selliste laste puhul, kes traditsioonilistele distsipliinimeetoditele ei allu ning kellel esinevad käitumisprobleemid. Kohtumiste käigus õpetab programmi tugiisik „nooremale“ aktsepteeritavaid käitumis- ja reageerimisviise läbi ühiste tegevuste.

Tierney, Grossman ja Resch (2005) nendivad, et kuigi akadeemiliste tulemuste tõus protsentides on väike, on see siiski märkimisväärne, kuna programmi „Vanem vend, vanem õde“ näol on tegemist mitteakadeemilise sekkumisviisiga. Mitteakadeemilised sekkumisviisid on harva suutelised parandama noorte akadeemilisi tulemusi, see pole ka programmi põhieesmärk. Wheeler, Keller ja DuBois (2010) leiavad, et kuigi programmi mõju õpilaste akadeemilistele tulemustele on tagasihoidlik, on programm siiski oluline, kuna hinnetest ehk tähtsamgi on positiivne suhtumine kooli ja lapse soov koolis käia ning seal positiivseid suhteid omada. Selles osas on programmil olnud märkimisväärne positiivne mõju. Herrera (1999) toob programmi efektiivsusest rääkides välja, et tugiisik võib küll olla väga pühendunud ja anda endast parima, kuid tulemusi on raske saavutada, kui kodune keskkond kaasa ei aita. Tugiisikuga veedab laps siiski vaid väikese aja ning mentorlussuhe ei suuda alati kompenseerida väga rasket kodust olukorda ja selle mõjusid.

1.1.2. Kogukonnapõhine ja koolipõhine programm. „Vanem vend, vanem õde“ programm jaguneb kaheks: koolipõhised (school based mentoring) ja kogukonnapõhised (community based mentoring) mentorlusprogrammid. Koolipõhine programm tähendab, et

lastele on mentoriteks sageli sama kooli vanemad õpilased (aga mitte ainult, mentoreid võib ka väljastpoolt olla) ning kohtumised ja tegevused toimuvad koolis, on seotud kooliga, näiteks tehakse koos koduseid ülesandeid. Koolipõhise mentorlusprogrammi tegevused on suunatud eelkõige akadeemilise edukuse paranemisele ning kooliprobleemide lahendamisele.

Mentorlussuhte kestus on tavaliselt 4-5 kuud (Herrera jt, 2000).

Kogukonnapõhise mentorlusprogrammi puhul on täiskasvanud tugiisikud väljastpoolt kooli, kohtumiste sisuks on enamasti sotsiaalsed tegevused, lapse vaba aja veetmine erinevatel viisidel ning kohtumised toimuvad väljaspool kooli. Tegevused, mida tugiisik ja laps koos teevad pole programmi poolt nii rangelt paika pandud kui koolipõhise programmi puhul. Mentorlussuhte kestuseks on vähemalt üks aasta ning alaeesmärgiks on lapse sotsiaalse kompetentsuse arendamine (Herrera jt, 2000).

Kui kogukonnapõhise VVVÕ tugiisikud suhtlevad rohkem lapsevanematega, siis koolipõhise VVVÕ programmi tugiisikutel on tihe kontakt lapse õpetajatega. Nad on endale sageli võtnud ka lapse eestseisja ja kaitsja rolli koolis (Herrera, 1999). Herrera (1999) toob koolipõhise programmi positiivse omadusena välja asjaolu, et tugiisikud märkavad seda, mis õpetajal suures klassis vahel märkamata jääb: näiteks ühel lapsel avastati tänu tugiisikule düsleksia, millest õpetaja teadlik polnud.

Demograafiliste näitajate osas neis kahes programmis osalejate seas suuri erinevusi ei ole, kuid saab välja tuua, et kogukonnapõhise VVVÕ programmis osalevate laste seas on rohkem deviantse käitumisega noorukeid ning alaealisi õigusrikkujaid, koolipõhise VVVÕ programmis on õpiraskustega noorte osakaal suurem.

Uurimustele toetudes võib öelda, et kogukonnapõhised mentorlusprogrammid on mõnevõrra efektiivsemad kui koolipõhised mentorlusprogrammid (Herrera 2004; Herrera jt, 2000). Põhjustena on toodud, et kogukonnapõhise programmi puhul on kohtumised kestuselt pikemad (3-4 tundi nädalas, koolipõhise programmi puhul 1 tund nädalas) ning ka mentorlussuhe pikaajsem, mistõttu „vanema õe/“vanema venna“ ja tema „noorema“ suhe kujuneb lähedasemaks ja tugevamaks. Kogukonnapõhise VVVÕ programmi tugiisikud hindavad oma suhet lapsega sagedamini väga lähedaseks, võrreldes koolipõhise VVVÕ programmi tugiisikutega (Herrera jt, 2000). Kuna tugevatel lähedastel suhetel on täheldatud suurem positiivne mõju inimesele, võib oodata, et kogukonnapõhised mentorlusprogrammid on efektiivsemad (Grossman, Chan, Schwartz & Rhodes, 2011). Ka Eesti „Vanem vend, vanem õde“ programmi näol on tegemist kogukonnapõhise mentorlusprogrammiga.

1.2. Lastekodu kui kasvukeskkond

Lapsed, kellel ei ole vanemaid või kelle vanemad ei taha, ei oska või ei ole võimelised oma last kasvatama, vajavad asendushooldust. Üks asendushoolduse vorme on lastekodu. Lastekodude põhimääruse (1996) järgi on lastekodu orbude ja vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asenduskoduks loodud hoolekandenasutus. Vooglaid (1999) käsitleb lastekodu protsesside kogumina, mille põhiprotsessiks on lapse areng. Samuti kirjutab Vooglaid, et ühtki last ei saa arendada või õpetada, talle saab luua arenguks ja õppimiseks vajalikke eeldusi ja tingimusi. Niisiis ongi lastekodu ülesanne luua oma kasvandikele õppimiseks, arenemiseks ja kasvamiseks vajalikke eeldusi, et lastekodust lahkudes oleksid nad võimalikult iseseisvad ja ühiskonnas hästi toimetulevad inimesed.

Lastekodu peaks olema lapsele kodu üldnimlikkus mõttes, koht, kus tal on oma isiklikud asjad, oma isiklik ruum, lähedased ja toetavad suhted. Lastekodu ei saa olla kunagi päris koduks. See jääb ikkagi asutuseks, millel on formaalsed tunnused nagu töösuhted, personal ja dokumentatsioon (Kask, 2006). Ühest küljest lastekodude olukord pidevalt paraneb: praegune suund on üleminek väiksematele lastekodudele ning perede süsteemile. Ehitatakse uusi väiksemaid koduseid peremajasid, kus lapsed ja kasvatajad elavad koos väiksemate peredena. Kuid need on vaid formaalsed muudatused, mis ei taga iseenesest lapsekeskset kasvatust ega kodutunnet lastele (Kask, 2006). Põhilised muutused peavad toimuma asenduskodude personali töövõttes ja töökorralduses.

Lisaks füsioloogilistele ja materiaalsetele vajadustele on igal lapsel ka emotsionaalsed ja sotsiaalsed vajadused: vajadus turvalisuse, armastuse, kuuluvuse, mõistmise, tunnustamise järele. Nii Sindi (2012) kui Kask (2006) nendivad, et lastekodud suudavad tagada lapsele toidu, riided ja peavarju, kuid emotsionaalsete vajaduste täitmisega on lugu märksa keerulisem. Emotsionaalsete vajaduste täitmine ning kvaliteetsete lähisuhete olemasolu on aga võtmeküsimuseks lapse arengu juures. Selleks, et hooldajate ja laste vahel tekiks emotsionaalne seotus, oleks vaja muuta hoolekandenasutuste hierarhilist juhtimissüsteemi (Kõiv, 2003).

Lastekodus on suhted laste ja kasvatajate vahel valdavalt formaalsed. Lastekodude probleemiks pole mitte niivõrd hooldajate-lastete kõrge suhtarv ja fakt, et lastega tegeleb palju erinevaid hooldajaid, vaid hoopis see, et lastel pole võimalust püsivate afektiivsete lähisuhete tekkeks oma hooldajatega (Kõiv, 1998). Lähisuhete teket aga takistab asjaolu, et lastega tegeleb palju erinevaid hooldajaid (Bowlby, 1973, viidatud Kõiv, 2003 järgi) ning samuti

grupikeskne kasvatusviis, mis tähendab, et hooldajate eesmärgiks on mõjutada gruppi kui tervikut, laste individuaalsed vajadused jäävad aga tagaplaanile (Kõiv, 2003). Lähisuhete tähtsust lastekodudes kinnitab longitudinaalne uurimus (Kõiv, 1998), mis näitas, et afektiivsete lähisuhete tekkimine laste ja hooldajate vahel kiirendas oluliselt Downi tõvega insitutsionaliseeritud laste üldist arengut ja käitumist.

Palacios, Moreno ja Roman (2012) viisid Hispaanias läbi uuringu, milles uurisid lastekodulaste sotsiaalseid oskusi võrreldes adopteeritud lastega ning leidsid, et lastekodus elavate laste sotsiaalsed oskused (näiteks koostööoskused, enesekehtestamine, enesekontroll ja vastutustunne) olid märgatavalt kehvemad, kui nende adopteeritud kaaslastel. Samuti esines lastekodulastel rohkem käitumisprobleeme võrreldes adopteeritud lastega. Adopteeritud lapsed käitusid sagedamini prosotsiaalselt kui nende mitte adopteeritud kaaslased. Palacios jt (2012) toovad välja, et lastekodulaste sotsiaalne staatus koolis oli madal ning neil oli väiksema tõenäosusega klassis parim sõber, võrreldes teiste lastega (adopteeritud lapsed, peres elavad lapsed). Lastekodud ei ole võimelised pakkuma keskkonda, mis toetaks laste normaalset personaalset ja sotsiaalset arengut, see põhjustab raskusi eakaaslaste gruppi integreerumisel väljaspool lastekodu. Puuduliku sotsiaalse kompetentsuse põhjusena ei näe Palacios jt (2012) niivõrd lastekodus kui institutsiooni ennast, vaid asjaolu, et lastekodud ei suuda pakkuda lapsele tervendavat mõju, mis leevendaks kodukeskkonnas kogetud traumasid. Asendusperedel on seda mõju aga märgatud. Palacios jt (2012) toovad ka välja, et lastekodulaste sotsiaalset arengut on vähe uuritud, lastekodulapsed on olnud justkui nähtamatu osa ühiskonnast, nii üldisele elanikkonnale kui ka uurijatele.

Edovald (2001) toob oma uurimuses välja, et lastekodudes on probleemiks emotsionaalne väärkohtlemine. Lapse emotsionaalset väärkohtlemist iseloomustab lapse kui isiksusega mitteametamine, lapse jätmine individuaalse tähelepanuta, lapsele sobiva järelevalve ja juhendamise puudumine (Soonets, 1997). Edovaldi uurimus (2001) toob välja emotsionaalsete lähisuhete puudumist kasvatajate ja laste vahel uuritavas lastekodus. Seda kinnitas asjaolu, et kasvatajad ei olnud teadlikud lapse arengust, ei huvitunud lapse heaolust ning hindasid väärtalt laste omavahelisi lähisuhteid. Kasvataja-lapse vahelist suhet iseloomustas külmus ja vaenulikkus. Uuritavas lastekodus oli küll olemas usalduskasvataja süsteem, kuid usalduskasvatajad pidasid oma kohustusi lapse suhtes pigem sotsiaalset ja materiaalselt laadi kohustusteks, jättes tahaplaanile emotsionaalse läheduse pakkumise ja arvestamise lapse vajadusega tähelepanu, armastuse, suhtlemise ja kaitstuse järele (Edovald, 2001).

Võrreldes nõukogude ajaga on Eesti lastekodude olukord kindlasti paranenud. Nõukogudeaegne süsteem oli üles ehitatud ametnikkonnakesksena, mitte lapsekesksena. Nõukogudeaegses lastekodus rõhutati kommunistlikku kollektiivset kasvatust, laps kui üksikindiviid, tema vajadused ja eripära oli tagaplaanil (Sindi, 2012). Seda kinnitab ka asjaolu, et lastekodud jagunesid väikelastekodudeks, koolieelikute ja kooliealiste lastekodudeks. Lapsi paigutati ühest lastekodust teise arvestamata, et õed-vennad koos saaksid elada või et lapsel oleks võimalik kodukoha lähedal elada. Selline lastekodupoliitika põhjustas sidemete katkemise kodukoha ja sugulastega, tänu sellele piirdus lastekodust lahkuvate noorte maailm lastekodu nelja seinaga (Tomberg jt, 1994).

Noore hakkamasaamine pärast lastekodust lahkumist on probleem ka tänapäeval. Rattassepa uurimus (2004) toob välja, et lastekodude juhatajate arvates on paljud lastekodulapsed lastekodust lahkudes elukauged ja ebaküpsed, ei kujuta tegelikku elu õieti ette, kuna lastekodulapsed näevad ümbritsevat elu vähe. Lapse kontaktid väljaspool lastekodu on piiratud ning seetõttu on lapsed sotsiaalselt isoleeritud (Edovald, 2001). Reaalsustaju jääb nõrgaks ning seetõttu on ka iseseisvasse ellu astumine raske. Ellu astuvat noort ei oota ees keegi, kohaliku omavalitsuse esindajad aga leiavad, et noor on juba täiskasvanu ja peab oma probleemidega ise hakkama saama.

Ratassepa uurimusest (2004) tuleb välja, et mitmed lastekodude juhatajad on arvamusel, et lapsed võetakse vanematelt liiga kergekäeliselt ära. Lastekodude juhatajate sõnul peaks laps kas või aeg-ajalt oma vanematega kohtuma, kuna lapsele on lähisugulaste puudumine raske. Laste edasise arengu ja elutee juures jääb takistavaks teguriks juurte ja veresidemete puudumine, sest inimene tahab tunda, et ta on kellelegi vajalik. Lastekodude juhatajad leiavad, et oleks tarvis teha rohkem tööd peredega, et lastel oleks võimalik koduses keskkonnas elada. Ratassepa uurimus (2004) toob ka välja isikud, kelle poole lastekodulapsed abi saamiseks pöörduvad: kõige enam pöörduvad tema uurimuses osalenud lastekodulapsed abi saamiseks perekonnaliikmete (sealhulgas kasupere, tugipere) ja sugulaste poole, alles seejärel kasvatajate poole. Veel nimetati abistavate isikutena sõpru, tuttavaid ja sotsiaaltöötajad. Abi saamiseks esmajärjekorras pereliikmete poole pöördumine näitab perekontaktide olulisust lastekodulastele.

Sellega on ka tegeldud, näiteks 1993. aastal käivitunud projekt „Lapsele oma kodu“, mille eesmärgiks oli lastekodudes viibivate laste toomine kodudesse, lihaste vanemate, hooldajate või lapsendajate juurde. Programmi raames pakuti vanematele nõustamist, mis

jätkus ka pärast lapse eestkostele võtmist (Tomberg jt, 1994). Perekeskse töö eesmärgiks on säilitada lapse elukeskkonnana perekonda nii palju kui võimalik ning takistada seeläbi asutusliku identiteedi tekkimist lastel. See on eriti lihtne tekkima just siis, kui lapse suhted perega on katkenud, kui laps ei saa end identifitseerida läbi peresidemete (Pöldemaa, 1996).

Mitte alati ei pruugi kontaktid lapsevanemaga lapsele positiivsed olla. Sageli annavad lapsevanemad lastele katteta lubadusi ning kui nad oma lubadusi ei täida, saab laps haiget. Pidev usalduse kuritarvitamine viib selleni, et lapsel on raske inimesi usaldada ja usalduslikke suhteid luua. Sellistel juhtudel oleks parem kontakti lapsevanematega vältida.

Veel tänapäevalgi on probleemiks ühiskonna suhtumine lastekodulastesse, nende sildistamine ja kohtlemine abivajajatena. Sageli kannatavad lastekodulapsed alaväärsuskompleksi all, millega kaasnevad käitumishäireid ning püsivuse ja tahtejõu puudumine (Ratassepp, 2004; Vooglaid, 1999). Püsivuse ja tahtejõu puudumine toob omakorda kaasa probleeme õppimises. Ratassepa uurimus (2004) toob välja, et probleeme koolis ei tekita mitte ainult õpiraskused, vaid ka õpetajate ja kaasõpilaste eristav (ning kohati ka halvustav) suhtumine lastekodulastesse. Ebameeldivad kogemused ja õpiraskused koolis põhjustavad madalat enesehinnangut ning võivad viia koolitee katkestamiseni, sellisel lapsel on suur oht sattuda deprivatsiooniringi.

Lastekodude puhul võime kritiseerida lastekodu töö kvaliteeti või laste elutingimusi, mitte aga lastekodu kui asendushoolduse vormi (Grossmann-Loot, 2000). Tingimused lastekodudes muutuvad aasta aastalt paremaks, lastekodulastele võimaldatakse huviringides, trennides ja laagrites käimist. Suund on grupikeskselt kasvatuselt individuaalsele lähenemisele. Mitmetes lastekodudes on toimunud üleminek perede süsteemile ning on täheldatud sellise elukorralduse positiivset mõju lastele (Ehala, Telling, Vuntus & Eerme, 1999). Kuigi lastekodu on ja jääb asutuseks, on see lapsele siiski parem kasvukeskkond kui kodu, kus lapse eest ei hoolitseta ja kuhu teda ei taheta.

1.3. Sotsiaalvõrgustik, sotsiaalne tugivõrgustik ja sotsiaalne toetus

Sotsiaalvõrgustiku mõistet hakkas esimesena kasutama George Simmel 20. sajandi algul, analüüsides inimestevahelisi suhteid ja leidis, et võrgustik kujutab endast „ketti“ nendest inimestest, kes on omavahel seotud (Korp, 2002). Klassikaline sotsiaalvõrgustiku definitsioon pärineb J. C. Mitchels'ilt, kes väidab, et sotsiaalvõrgustik on grupile tüüpiline

kontaktide mudel, mille omadused aitavad seletada gruppi kuuluvate indiviidide käitumist (Klefbeck & Ogden, 2001).

Klefbeck'i ja Ogden'i (2001) järgi koosneb sotsiaalvõrgustik inimestest ja nendevahelistest kontaktidest. Korp ja Rääk (2004) toovad välja, et sotsiaalvõrgustik kujutab endast neid vastastikuseid suhteid, mille kaudu üksikisik säilitab oma sotsiaalse identiteedi. Kiik (2003) käsitleb sotsiaalvõrgustikku kui suhete süsteemi, mis iga suhtlemiskorra ajal uuesti tekib ning rõhutab, et sotsiaalvõrgustik pole staatiline vaid on pidevas muutumises, uued suhted tekivad ning vanad katkevad. Avaramas tähenduses on sotsiaalvõrgustikuks ühiskond, kus kõigil on oma vajadused ja sotsiaalsed suhted (Korp & Rääk, 2004).

Klefbeck ja Ogden (2001) eristavad primaarset ja sekundaarset võrgustikku. Primaarsesse võrgustikku kuuluvad inimesed, kes tunnevad üksteist ja on omavahel lähedases kontaktis. Nendeks on vanemad, õed-vennad, sugulased, naabrid ja sõbrad. Neid võib nimetada ka tutvusringkonnaks. Primaarse võrgustiku tähtsaim joon on mitteametlikkus, tegemist pole ametlikult organiseerunud grupiga. Kui indiviidil tekib probleem, siis tulevad tavaliselt appi just need inimesed, nad on rasketes olukordades toeks. Sekundaarne võrgustik koosneb erinevatest professionaalidest, kes kuuluvad võrgustikku teatud formaliseeritud kanalite kaudu (kaebus, külastusaeg, kindlad vastuvõtuajad jne). Mida nõrgem on primaarne võrgustik, seda suurema tähtsuse omandab sekundaarne võrgustik.

Korp (2002) toob välja, et kasutatakse sünonüümidena kolme lähedast mõistet: sotsiaalvõrgustik (social network), sotsiaalne tugivõrgustik (social support network) ja sotsiaalne tugisüsteem (social support system). Neid oleks aga siiski otstarbekas eristada. Sotsiaalvõrgustiku puhul on tegemist üksikisiku kõigi suhetevõrkudega; sotsiaalset tuge saab ta aga vaid teatud osalt võrgustikku kuuluvatelt isikutelt ja sel juhul moodustab see sotsiaalse tugivõrgustiku, mis on väiksem kui kogu võrgustik. Sotsiaalsesse tugisüsteemi aga kuulub nii üksik- kui ka ametlike suhete võrgustikke, viimase ressursse mobiliseerib juba sotsiaaltöötaja.

McGeorge (2011) käsitleb sotsiaalset toetust inimestevahelise vastastikuse protsessina, mis hõlmab nii verbaalseid kui mitteverbaalseid suhtlemisakte ja mille eesmärk on toetada inimese toimetulekut, enesehinnangut ning tekitada kuuluvus- ja kindlustunnet. McGeorge (2011) eristab tegelikku sotsiaalset toetust ja tajutavat sotsiaalset toetust. Tegelik toetus on selline toetus, mida indiviid teiste poolt saab, mida talle pakutakse, mida tema heaks tehakse.

Palju tähtsam aga, kui tegelik toetus, on see toetus, mida indiviid tajub end saavat. Tajutav toetus tähendab inimese individuaalset uskumust sellest, millist toetust ta saab ja millist toetust talle pakutakse. Tegelik ja tajutav toetus ei pruugi alati ühtida.

Seeman'i (2008) järgi jaguneb sotsiaalne toetus kaheks: emotsionaalne ja instrumentaalne toetus. Vajadusel eristatakse ka informatsioonilist toetust (informatsiooni jagamine), kuid sageli paigutatakse see instrumentaalse toetuse alla. Emotsionaalne toetus väljendub käitumisaktides, mis panevad inimese tundma, et ta on armastatud ja hoitud. Emotsionaalne toetus hõlmab endas ka käitumis- ja suhtlemiakte, mis toetavad isiku eneseusku ja enesehinnangut (julgestamine, positiivne tagasiside). Instrumentaalne toetus on nii-öelda käegakatsutav, praktiline abi, näiteks rahaline toetus, abi lastehoidmisel või majapidamistöde tegemisel.

Sotsiaalvõrgustiku uuringud said alguse 19. sajandi lõpus, kui Emile Durkheim uuris suitsiidi ja sotsiaalsete tingimuste vahelist seost ning leidis, et suitsiidi sooritamise tõenäosus on suurem neil indiviididel, kellel on vähem sotsiaalseid suhteid ja kellel on väiksem sotsiaalvõrgustik (McGeorge, 2011). Viimase paarikümne aasta jooksul on järjest enam hakatud tähelepanu pöörama inimese tervise ja tema sotsiaalvõrgustiku vahelisele seosele. Mitte hästi toimivas sotsiaalvõrgustikus elamine tähendab pidevat turvalisuse, armastuse, positiivse tagasiside ja tunnustamise defitsiiti. On alust arvata, et see põhjustab pidevat stressi, mis teeb inimese haigustele vastuvõtlikumaks (Klefsbeck & Ogden, 2001). Sotsiaalse toetuse ja inimese tervise vahel on leitud märgatavaid seoseid, kusjuures kõige tugevamaid seoseid on leitud seoses psühholoogilise tervisega. Mitmed uuringud (DuPertuis, Aldwin & Bosse, 2001; Mendez jt, 2011; Huang, Costeines, Kaufman & Ayala, 2013) näitavad, et inimestel, kellel puudub hästi toimiv sotsiaalne võrgustik ja kes tajuvad vähest sotsiaalset toetust, esineb suurema tõenäosusega depressiooni sümptomeid kui neil, kellelel on hästi toimiv sotsiaalne võrgustik ja kes saavad piisavalt sotsiaalse tuge.

Mitmed uurimused on tõestanud, et sotsiaalsel toetusel on oluline mõju nii laste psühholoogilisele kui ka füüsilisele tervisele (Mendez jt, 2011; Huang jt, 2013). Mendez'e jt uurimus (2011) emade depressiooni mõjust lastele toob välja, et ebapiisav sotsiaalne toetus on soodustavaks faktoriks emade depressiooni haigestumisel. Depressiivsetel emadel on omakorda oluline negatiivne mõju oma lastele, kuna nad ei suuda pakkuda oma lastele vajalikku sotsiaalset toetust. Vajaliku sotsiaalse, eelkõige emotsionaalse, toetuse puudumine suurendab riski lapse psüühilistele häiretele, eriti depressiooni arengule. Kui lapsed näevad

suhtlemise eeskujuna depressiivse ema konfliktseid suhteid teiste inimestega, võib see mõjuda negatiivselt ka laste sotsiaalsele ja emotsionaalsele arengule. Huang'i jt uurimus (2013) toob välja positiivse korrelatsiooni alaealiste emade depressiooni ja nende laste arengus mahajäämuse vahel. Emade depressiooni põhjusena toodi ka Huang'i jt uurimuses (2013) olulise faktorina välja vähene sotsiaalne toetus. Ebapiisav sotsiaalne toetus suurendab laste riski lapseas haigestuda ning teismeeas on see riskifaktoriks alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamisel (Seeman, 2008).

2. METOODIKA

Antud uurimistöö eesmärgi täitmiseks empiirilise uurimuse käigus valis uurija kvalitatiivse uurimismeetodi. Kvalitatiivne uurimus võimaldab keskenduda sotsiaalesetele nähtustele uuritavate subjektide tõlgenduste ja kogemuste kaudu (Strömpl, 2004). Kvalitatiivne meetod – intervjuu - on antud uurimuse puhul sobiv, sest see võimaldab kirjeldada programmis osalemise kogemusi ning sotsiaalse tugivõrgustiku abi laadi.

2.1. Uuritavad

Uuritavateks olid programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevad lastekodulapsed. Valimi moodustasid kõik Tartu Laste Tugikeskuse programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevad lastekodulapsed, tegemist oli klastervalimiga. Uurimuse läbi viimise hetkel elasid uuritavad neljas Tartu linnas asuvas lastekodus: SA Tartu Perekodu Käopesa, MTÜ Vahtramägi asenduskodu Mäe-kodu, Tartu Kristlik Noortekodu MTÜ ning MTÜ Tartu Koidu Keskus asenduskodu. Infot programmis osalevate lastekodulaste kohta sai uurija programmi „Vanem vend, vanem õde“ projektijuhilt ning lastekodude juhatajatelt. Kokku oli esialgses valimis 25 last, kuid pärast intervjuude läbiviimist jättis uurija valimist välja neli last. Põhjuseks oli asjaolu, et nad ei osalenud intervjuerimise hetkel aktiivselt programmis ning nende programmis osalemisest oli möödas juba üle aasta, mis tähendab, et nende kogemused programmiga seoses polnud enam nii vahetud. Lõplikus valimis oli 21 last. Uuritavate seas oli kümme poissi ja üksteist tüdrukut, uuritavad olid vanuses 7-18 eluaastat. Programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise kogemus varieerus ühest aastast kuni viie aastani.

2.2. Andmekogumismeetodid

Andmekogumismeetodina kasutas uurija intervjuud. Intervjuu on üks levinumaid andmekogumise viise kvalitatiivse uurimisviisi puhul. Intervjuu võimaldab uurida seda, mida vaatlusega uurida ei saa – subjektiivseid kogemusi, käitumist, mõtteid, tähendusi, tundeid (Patton, 2002). Intervjuu eeliseks teiste andmekogumismeetodite ees on paindlikkus ning võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2005).

Antud uurimistöös kasutati poolstruktureeritud vabade vastustega intervjuud. Intervjuu aluseks oli Vainomäe (2010) koostatud intervjuu erikooli õpilaste abistava sotsiaalvõrgustiku liikmete ja tajutud abi uurimiseks, mida uurija kohandas vastavalt oma uurimuse teemale. Uurija sõnastas ümber küsimused, mis puudutasid erikooli õpilaste sotsiaalsete oskuste treeningus osalemise kogemust, kohandades need sobivaks programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise kogemuse uurimiseks.

Uurija poolt kasutatud kohandatud intervjuu küsimused:

Selgitada välja, mis on olnud tähtis seoses osalusega programmis „Vanem vend, vanem õde“.

- Mis sulle programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise juures kõige tähtsam on olnud?
- Millised tegevused on osalusega programmis „Vanem vend, vanem õde“ kõige rohkem meelde jäänud?

Selgitada välja, mida lapsed programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise käigus on õppinud.

- Mida sa seoses osalemisega programmis „Vanem vend, vanem õde“ oled õppinud?
- Mida sa oled õppinud seoses eakaaslastega programmis osalemise käigus?
- Mida sa oled õppinud seoses programmi läbiviijatega programmis osalemise käigus?
- Mida sa oled õppinud seoses teiste inimestega programmis osalemise käigus?

Selgitada välja, kas programmis osaluse käigus on toimunud lastega muutusi.

- Kas programmis osalemise käigus tekkisid muutused, mida oled märganud seoses eakaaslastega?

- Kas programmis osalemise käigus tekkisid muutused, mida oled märganud seoses endaga?
- Kas programmis osalemise käigus tekkisid muutused, mida oled märganud seoses oma „vanema venna“/„vanema õega“?
- Kas programmis osalemise käigus tekkisid muutused, mida oled märganud seoses teiste inimestega?

Urija lisas intervjuusse omalt poolt veel küsimused programmi „Vanem vend, vanem õde“ vabatahtliku tugiisiku (edaspidi nimetatud „vanem vend“/“vanem õde“) poolt tajutava abi laadi kohta ning „vanema venna“/“vanema õe“ ja lapse vahelise suhte kohta lapse poolt nähtuna:

Selgitada välja „vanema venna“/“vanema õe“ poolt saadud võimalik tajutava abi laad.

- Kas sa oled abi saanud „vanemalt vennalt“/“vanemalt õelt“ ?
- Kui jah, siis millist abi oled sa saanud „vanemalt vennalt“/“vanemalt õelt“? Too mõni näide!
- Millist abi sa sooviksid tulevikus saada „vanemalt vennalt“/“vanemalt õelt“?
- Mida võiks teha teisti, et „vanema venna“/“vanema õe“ poolne abi oleks tõhusam?
- Kas osalemine programmis „Vanem vend, vanem õde“ on olnud sulle kasulik või mitte? Miks?

Selgitada välja programmis osalevate laste suhteid programmi „Vanem vend, vanem õde“ vabatahtliku tugiisikuga (edaspidi nimetatud „vanem vend“/“vanem õde“).

- Kirjelda tegevusi, mida olete teinud koos oma „vanema venna“/“vanema õega“ .
- Kirjelda suhteid enda ja oma „vanema venna“/“vanema õe“ vahel.
- Kirjelda tegevusi, mida teised lapsed koos oma „vanema venna“/“vanema õega“ teevad.
- Kirjelda suhteid teiste laste ja nende „vanema venna“/„vanema õe“ vahel.

Patton (2002) toob poolstruktureeritud intervjuu eelisena välja asjaolu, et kui kõik respondendid vastavad samadele küsimustele, suurendab see vastuste võrreldavust ning seega ka uurimuse reliaablust. Samuti on poolstruktureeritud intervjuu puhul lihtsam andmeid klassifitseerida. Poolstruktureeritud intervjuu võimaldab uurijal küsida täpsustavaid küsimusi

ning anda uuritavatele täiendavaid, abistavaid selgitusi. Intervjuude analüüsimisel kasutati tavapärase kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit (Hsieh & Shannon, 2005).

Intervjuu läbiviimise osaks oli ka võrgustikukaardi (Lisa 1) joonistamine. Võrgustikukaart on skeem, mis kirjeldab inimese igapäevasuhteid võrgustikus kokku lepitud tingmärkidega ning mille abil on võimalik hinnata abivajaja sotsiaalvõrgustikku ning selle hetkesituatsiooni (Korp & Rääk, 2004). Klassikaline võrgustikukaart koosneb neljast sektorist: perekond, sugulased, sõbrad, töö. Vajadusel võib lisanduda ka viies sektor – ametiasutused. Elu erinevatel perioodidel võib võrgustikukaart olla väga eriilmeline – erinevate osade tähtsus on muutuv. Võrgustikukaart on oluline võrgustikutöös, selle samm-sammuline analüüs võimaldab töötada isikute vaheliste suhetega ja süsteemidega, mida erinevad isikud esindavad (Klefbeck & Ogden 2001).

Võrgustikukaardi joonistamine intervjuu osana oli käesolevas uurimuses abistavaks vahendiks uuritavate sotsiaalse tugivõrgustiku liikmete välja selgitamisel. Käesolevas töös kasutati lihtsustatud võrgustikukaarti, kus lastel paluti väikese ringi sisse kirjutada enda nimi ning suure ringi sisse nende inimeste nimed, kes last abistavad: need, kes rohkem abistavad, endale lähemale ning need, kes vähem abistavad, endast kaugemale.

2.3. Protseduur

Uuriija viis intervjuud lastekodudes läbi isiklikult ja individuaalselt, iga lapsega eraldi. Enne intervjuude läbiviimist küsis uurija nõusoleku lastekodude juhatajatelt, lapse tugikasvatajalt ning enne iga intervjuu alustamist küsis uurija nõusoleku ka lapselt endalt. Uuriija informeeris respondente oma uurimuse eesmärgist ning asjaolust, et vestlus salvestatakse. Respondentidele on tagatud konfidentsiaalsus. Uuriija viis läbi ka pilootuurimuse intervjuu ühe lapsega, testimaks intervjuuküsimuste sobilikkust ning arusaadavust. Pilootintervjuu tulemustele toetudes võib uurija öelda, et suletud küsimused intervjuus on antud uurimuse puhul õigustatud. Lapse vastused olid pigem napisõnalised ning suletud küsimustele oli lapsel lihtsam vastata. Poolstruktureeritud intervjuu vorm võimaldas vajadusel küsida ka täiendavaid ja täpsustavaid küsimusi. Intervjuude pikkus oli 12-20 minutit. Transkribeeritavat materjali oli kokku 114 lehekülge.

Intervjuu käigus palus uurija respondentil täita võrgustikukaardi: märkida sellele inimesed, kes respondenti abistavad. Võrgustikukaarti kasutati abistava vahendina

programmis osalevate lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmete välja selgitamisel – sellelt leidis uurija mitmel juhul isikuid, keda intervjuudes mainitud ei olnud. Kui uurija märkas võrgustikukaardil isikuid, keda laps intervjuus ei maininud, oli uurijal võimalus ka nende isikute ja nende poolt tajutava abi laadi kohta küsimusi esitada ning vastused intervjuusse salvestada.

Kõik intervjuud salvestati ning transkribeeriti. Intervjuude tekstianaüüsil kasutati tavapärase sisuanalüüsi meetodit (Hsieh & Shannon, 2005). Tavapärase sisuanalüüs on sobiv sisuanalüüsimeetod juhul, kui huvipakkuva nähtuse kohta ei ole piisavalt teooriaid või uurimisandmeid. Sellise lähenemise puhul välditakse eelnevalt määratud kategooriaid, nende nimed püütakse leida andmetest. Mayring (2000) on seda kirjeldanud induktiivse kategooriate moodustamisena. Korduva lugemise käigus tuletatakse tekstist koodid, mis ühendatakse tähendusrikasteks kogumiteks – kategooriateks. Kui selliseid kogumeid tekib palju, võib neid käsitleda alakategooriatena, millest moodustatakse hiljem väiksem arv üldkategooriaid. Kategooriate ja koodide iseloomustamiseks leitakse tekstist näiteid (Hsieh & Shannon, 2005).

Lähtudes uurimuse eesmärgist ja kogutud andmetest moodustati kolm üldkategooriat: sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed, abi laad, programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise kogemus. Üldkategooriad jagunesid alakategooriateks. Alakategooriad koosnesid koodidest, mis vajaduse korral jaotati veel nominaal- ehk nimetavaks koodiks, mille alla koonduvad kirjeldavad ehk interpreteerivad koodid (Miles & Huberman, 1994, viidatud Vainomäe 2010 järgi). Valiidsuse suurendamiseks kasutas uurija kahe kaaskodeerija abi. Tekstianalüüs teostati koodide järgi (Tabelid 1-8). Respondentide vastused kodeeriti tähistega vastavalt R1...R21.

3. TULEMUSED

3.1. Programmis osalevate lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed

Programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevate lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed jaotusid nelja alakategooriasse: pere, lastekodu, kool ja kogukond (Tabel 1).

Tabel 1. Lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed

Alakategooria	Koodid
Kool	Õpetaja Klassijuhataja Direktor Sotsiaalpedagoog Psühholoog Klassikaaslased Sõbrad Mitte keegi
Lastekodu	Kasvataja Juhataja Tugiisik Tugikasvataja Medõde Arst Õed-vennad Sõbrad Eakaaslased
Pere	Vanemad Vanavanemad Õed-vennad Tädid-onud Tugipere
Kogukond	„Vanem vend“/„vanem õde“ Programmi „Vanem vend, vanem õde“ programmijuht Tuttavad Sõbrad

Koolist nimetati sotsiaalse tugivõrgustiku liikmetena õpetajat, klassijuhatajat, direktorit, sotsiaalpedagoogi, psühholoogi, klassikaaslasi, sõpru. Samuti nimetati vastusena, et koolis ei pöördata abi saamiseks kellegi poole. Lastekodust nimetati sotsiaalse tugivõrgustiku liikmetena kasvatajat, tugikasvatajat, tugiisikut, juhatajat, medõde, arsti, õdesid-vendi, sõpru, eakaaslasi.

Väljaspool kooli ja lastekodu jagunesid sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed kahe alakategooria vahel: pere ja kogukond. Perest nimetati sotsiaalse tugivõrgustiku liikmetena vanemaid, õdesid-vendi, tädi, onu, vanavanemaid ja tugiperet. Kogukonnast nimetati tugivõrgustiku liikmetena sõpru, tuttavaid, programmi „Vanem vend, vanem õde“ tugiisikuid ning programmijuhti.

3.2. Abi laad erinevates keskkondades

3.2.1. Abi laad koolis. Alakategooria „abi laad koolis“ jagunes nimetavateks koodideks subjektide järgi, kellelt abi saadi (Tabel 2).

Tabel 2. Lastekodulaste poolt tajutav abi laad koolis

Nimetav kood	Interpreteeriv kood
Õpetajad	Probleemide lahendamine Abi koolikiusamise puhul Abi õppimisel Ärakuulamine
Direktor	Probleemide lahendamine Abi koolikiusamise puhul Ärakuulamine
Spetsialistid (sotsiaalpedagoog, psühholoog)	Vestlus/nõuandmine/probleemide lahendamine/ärakuulamine Abi koolikiusamise puhul Abi oma käitumise parandamisel Info Usaldus
Klassikaaslased, sõbrad	Abi õppimisel Usaldus/toetus
Ei ole saanud abi	
Ei ole küsinud abi	

Õpetajatelt saadi abi õppimisel, probleemide lahendamisel, koolikiusamise puhul. Direktorilt saadakse abi probleemide lahendamisel, koolikiusamise puhul ning toodi ka välja, et direktorile saab rääkida muresid. Sotsiaalpedagoogilt ja psühholoogilt saadav abi seisnes vestlemises, ärakuulamises, nõuandmises ning murede rääkimises. Samuti on need spetsialistid abiks oma käitumise parandamisel ning koolikiusamise puhul. Nendest vastustest võib järeldada, et koolikeskkonnas täiskasvanutelt saadav abi on suuremas osas formaalne, kooli töötajate professionaalsetest kohustustest lähtuv. Väljavõte transkriptsioonist:

„R1: Noo olen näiteks saanud abi – ma käisin psühholoogi juures ja siis psühholoog tegi kõikidele nagu küsitluse ja sealt ma sain ka nagu uut infot ja nagu.. noh, olen rääkinud näiteks teemadel näiteks et koolikiusamine või mingi selline – olen rääkinud ja siis ma olen nagu abi ka saanud.

Aga klassijuhataja? Millist abi sa temalt oled saanud või millega sa oled tema poole pöördunud?

R1: No kui mul näiteks mõni õpetaja on pannud mingi hinde ja ma tean, et nagu minul ei ole olnud see, siis ta ajab selle asja korda“

Klassikaaslased ja sõbrad aitavad õppimises ning neile saab rääkida muresid. Samuti tuli vastusena välja, et pole üldse koolis abi küsitud või pole koolis abi saadud. Väljavõtte transkriptsioonist:

„R6: Kui keegi on näiteks midagi teinud ja ma olen ära rääkinud, siis... ma ei tea...

Siis saab olukord korda?

R6: Noo, mitte eriti

Kas küsimus on näiteks kiusamises?

R6: nojah“

3.2.2.Abi laad lastekodus. Alakategooria „abi laad lastekodus“ jagunes lähtuvalt abistavatest isikutest kaheks nimetavaks koodiks: abi täiskasvanutelt (kasvataja, tugiisik, tugikasvataja, juhataja) ning abi eakaaslastelt, sõpradelt ja õdedelt-vendadelt (Tabel 3).

Tabel 3. Lastekodulaste poolt tajutav abi laad lastekodus

Nimetav kood	Interpreteeriv kood
Täiskasvanud (kasvataja, juhataja, tugiisik, tugikasvataja)	Abi oma käitumise parandamisel, viisaka käitumise õppimisel Eneseteenindusoskused Primaarsete vajaduste täitmine Vestlus/nõuandmine/probleemide lahendamine/ärakuulamine Kaitsmine (eakaaslaste vägivalda eest) Abi õppimisel Info Usaldus/toetus/arusaamine
Eakaaslased, sõbrad, õed-vennad	Prosotsiaalne käitumine Abi oma käitumise parandamisel, viisaka käitumise õppimisel Kaitsmine (eakaaslaste vägivalda eest) Abi õppimisel Usaldus/toetus Vestlus/nõuandmine/ärakuulamine

Täiskasvanutelt lastekodus saadakse abi oma käitumise parandamisel, viisaka käitumise õppimisel ning oma primaarsete vajaduste täitmisel, nt: „*Ma olen, kui ma siia tulin siis ma oli hästi nagu niukene.. niuke et mul ei olnud üldse normaalseid riideid ja nii. Siis ma sain riideid siit ja viisakust sain ja ..*“ R 17. Täiskasvanud lastekodus aitavad ka õppimisega, eneseteenindusoskuste õpetamisega (söögitegemine, koristamine), kaitsevad eakaaslaste vägivalla eest ja neile saab rääkida muresid, küsida nõu, infot ning abi probleemide lahendamisel. Eakaaslaste ja õdede-vendade poolt lastekodus tajutakse abi õppimisel, kaitset eakaaslaste vägivalla eest ning abi oma käitumise parandamisel. Sõprade poolse abina nähakse nende prosotsiaalset käitumist, nt: „*Vahepeal siis kui ma tahtsin sinna katusele saada, siis sõbrad aitasid. No nüüd ma saan ise igale poole*“ R8. Samuti saavad lastekodulapsed eakaaslastele, sõpradele ja õdedele-vendadele rääkida muresid, küsida nõu ja nendega vestelda.

3.2.3. Abi laad laiemas ümbruses. Alakategooria „abi laad laiemas ümbruses“ jagunes neljaks nimetavaks koodiks vastavalt isikutele, kellelt abi saadi: programmi „Vanem vend, vanem õde“ tugiisik, pere, tuttavad ning sõbrad ja eakaaslased (Tabel 4).

Tabel 4. Lastekodulaste poolt tajutav abi laad laiemas ümbruses.

Nimetav kood	Interpreteeriv kood
„Vanem vend“/“vanem õde“	Eneseteenindamisoskused Usaldus/toetus/arusaamine Vestlus/nõuandmine/ärakuulamine Abi õppimisel Prosotsiaalne käitumine Abi oma käitumise parandamisel, viisaka käitumise õppimisel Ei ole „vanemalt vennalt“/“vanemalt õelt“ abi saanud Ei ole „vanemalt vennalt“/“vanemalt õelt“ abi küsinud
Pere	Info Prosotsiaalne käitumine Vestlus/nõuandmine/probleemide lahendamine/ärakuulamine Usaldus/toetus/arusaamine Abi õppimisel Primaarsete vajaduste täitmine
Tuttavad	Info Vestlus
Sõbrad, eakaaslased	Abi õppimisel Usaldus/toetus/arusaamine Vestlus/ärakuulamine Prosotsiaalne käitumine

„Vanema venna“/“vanema õe“ poolse abina nimetasid lastekodulapsed abi eneseteenindamisoskuste omandamisel (toiduvalmistamine), abi õppimisel, oma käitumise parandamisel, nt *”Kui ükskord mitte kellegile ma siin ei meeldinud, ma olin niukene ülbik, ülbe ja niimoodi, siis ta aitas, et ma niimoodi ei käituks, et ma kontrolliks milline ma olen”* R17. Samuti osutus ”vanem vend”/”vanem õde” isikuks, kes väljendab prosotsiaalset käitumist, kellele saab rääkida muresid, küsida nõu, kes on toeks, nt: *„Näiteks kui mul on kõht tühi või midagi sellist, ta viib mind alati sööma. Ja aitab mind, kui mul on mingi, on vaja mingi asi näiteks õppida või midagi”*(R21). Vastustest tuli ka välja, et mõni laps ei ole ”vanema venna”/”vanema õe” käest abi saanud või abi küsinud ning ei tunne selleks ka vajadust. Pereliikmete poolse abina nimetasid lastekodulapsed pereliikmete prosotsiaalset käitumist, abi õppimisel ning lapse primaarsete vajaduste täitmisel. Samuti nimetati pereliikmeid isikutena, kellele sai muresid rääkida, nõu küsida, toetust ja infot, nt *„No muidu kui meil on siin nagu tugipered – vaheajal käime nagu seal. Siis mind Mäekas ei ole, ega mind ei ole ka koolis, seal siis ma saan nagu rääkida“* (R6). *„Ja siis kui on näiteks helistada vaja, siis ma saan näiteks vennalt küsida, et kas ma saaksin korraks helistada ja ta on nõus“*(R5).

”Kas sa oskad öelda, kuidas vanaema sind näiteks aitab?”

R11: Tema ma räägin ka oma muresid. Tema käib mul ka külas”

Tuttavate käest tajutava abina nimetasid lastekodulapsed vestlust ning juhuslike inimeste käest tänaval said respondendid abi info näol: millal buss tuleb, kuidas kuhugile minna. Sõprade ja eakaaslaste poolse abina nimetati abi õppimisel ning teisi prosotsiaalse käitumise liike, näiteks asjade jagamist, abistamist mängudes. Sõpradega tajuti usalduslikku toetavat suhet. Sõprade poolse abina toodi välja vestelemist, nõu küsimist, murede rääkimist ning sõbrad lohutasid ja olid toeks siis kui on raske, nt: *„Näiteks siis kui on hästi hästi kurb, siis sõbrad tulevad nagu ja teevad nalja ja siis ma hakkam naerma ja siis läheb halb tuju kohe ära“*(R5).

3.2.4. Millist abist oleks vaja. Vastustest selgus, et lastekodulapsed vajaksid rohkem abi õppimises, asjade ostmisel, info saamisel. Samuti oli vastanute seas arvamusi, et kõik aitavad teda ning et rohkem abi polegi hetkel tarvis, kõik vajalik on olemas.

3.2.5. Kõige suurem abi. Kõige suurema abina, mida nad on saanud, nimetasid lastekodulapsed võimalust vanemate juurde minna, abi õppimisel, söögitegemisoskuse õpetamist, toetust vanemate poolt, kodust lastekodusse toomist ning kasvatajate poolset hoolitsust haiguse ajal. Nt: *„No ma arvan millegi pärast et see et näiteks.. no minu jaoks nagu*

kõige tähtsam asi mu elus nagu on üldse olnud see, et kui mind nagu.. noh kodust ära siia toodi. See oli nagu minu jaoks kõige suurem abi“ (R6).

„Kõige suurem abi.. olen saanud siis kui ma olen saanud näiteks enda ema juurde minna“ (R1).

„R14: Kõige suurem abi... Toiduainete see – no kui ma teen süüa, siis.

Et õpetatakse sind süüa tegema?

R14: Jah, see on kõige suurem“

3.3. Programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise kogemus

3.3.1. Tegevused. Programmis osalemisega seotud tegevused on jaotuvad kaheks nimetavaks koodiks: programmi poolt korraldatud ühisüritused ning individuaalsed tegevused, mida programmi tugiisik ja programmis osalenud laps individuaalselt teevad (Tabel 5).

Tabel 5. Tegevused, mida programmi tugiisik ja programmis osalenud laps teevad

Nimetav kood	Interpreteeriv kood
Programmi ühisüritused	Pärnu veepargis käimine Talvepäev Vastlapäev Jõulupidu Suvelaager
Individuaalsed tegevused	Kino Teater Ujumine Muuseumid Ahhaa keskuses käimine Väljas söömas käimine Koos mängimine Jalutamine „Vanema venna“/„vanema õe“ külastamine tema kodus Rulluisutamine Vestlemine Koos käsitöö tegemine Koos toidu valmistamine Uisutamine

Programmi ühisüritustest on meelde jäänud Pärnu veepargi külastamine, suvelaager, talvepäev, jõulupeod, vastlapäev. Individuaalsed tegevused hõlmavad suures osas vaba aja

mitteformaalset veetmist: kino, teatri, muuseumi külastamine; ujumine, uisutamine, rulluisutamine, väljas söömine. Samuti käikse üksteisel külas – laps külastab tugiisiku kodu ning tugiisik külastab last lastekodus, käiakse jalutamas ja vesteldakse niisama.

3.3.2.Oskused. Intervjuude vastustest selgus, et programmis osalenud lastekodulapsed on programmis osalemisega seoses õppinud mitmeid sotsiaalseid oskusi (Tabel 6).

Tabel 6. Sotsiaalsed oskused, mida lastekodulapsed programmis osalemise käigus õppinud on

Alakategooria	Koodid
Sotsiaalsed oskused	Prosotsiaalne käitumine Viisakus Eakaaslaste survele mitte allumine Konfliktide lahendamine Avatus ja suhtlemisjulgus
Empaatia	Teistega arvestamine Eakaaslaste mõistmine
Ei ole midagi õppinud	

Küsimusele „Mida sa oled seoses programmis osalemisega õppinud?“ vastasid respondendid, et on õpinud viisakust, oskust tülisid lahendada, kuidas sõpru aidata, eakaaslaste survele mitte allumist. Väljavõte transkriptsioonist:

„No et kui sa näiteks ei taha midagi teha, siis lihtsalt ütled, et ma ei soovi osaleda“ (R5).

„Nagu käitumise koha pealt see, et nagu „vanem vend“ õpetab nagu käitumist ja niimoodi et, ja nagu viisakust ja nii“ (R16). „...ee.. et kuidas peab nagu... olema nagu sõbralik ja et kuidas peab sõpru aitama ja.“ (R21)

Veel nimetasid lastekodulapsed, et on õppinud teistega suhtlemist ning saanud juurde suhtlemisjulgust. Lastekodulapsed tõid ka välja empaatiavõimet, näiteks oskust teistega rohkem arvestada ning eakaaslasi paremini mõista, nt: *Ei no võib-olla on see, et ma tean nüüd nagu, ma tean nagu asju mida nendega rääkida, sellepärast et võib-olla mõni asi on selline nagu et ma teen nalja ja nad ei saa aru siis on nagu jama. Ja siis.. ja siis ma nagu ma tean, et milliseid nagu nalju ma ei tee, et millest nad nagu ei saa aru“ (R19). Vastanute seas oli ka arvamusi, et nad ei ole programmis osalemisega seoses midagi õppinud.*

3.3.3.Suhe. Alakategooria „suhe“ jagunes kaheks nimetavaks koodiks – suhe „vanema venna“/„vanema õega“ ja ootused suhtele (Tabel 7).

Tabel 7. Suhe lastekodulapse ja tema „vanema venna“/„vanema õe“ vahel lapse poolt nähtuna

Nimetav kood	Interpreteeriv kood
Suhe „vanema venna“/„vanema õega“	Head suhted Väga head suhted Suhtlemise intensiivsus Suhtlemise vahendid Suhtes on reeglid kokku lepitud Mõnikord tuleb ette konflikte
Ootused suhtele	Tegevused, mida suhtes tehakse Lähedus suhtes Suhtlemise intensiivsus Empaatia Ei tea

Suhte kvaliteeti kirjeldati sõnadega „head suhted“ või „väga head suhted“. Mainiti ka, et vahel tuleb ette vaidlusi või probleeme, kuid need lahendatakse koos. Toodi välja, et suhtes on reeglid kokku lepitud, nt: „*Kui on mingeid probleeme, siis me lahendame need ära. Et me tegime lepingu kah – kirjutasime paberile, et mida me ei või teha ja mida me tohime teha*“ R14.

Suhtlemisvahenditena nimetati interneti ja telefoni, silmast silma suhtlemist. Suhtlemise intensiivsus ja kohtumiste sagedus olid väga erinevad - mõned lapsed kohtusid oma tugiisikuga mitu korda nädalas, mõned aga vaid paar korda kuus. Lastekodulapsed tõid välja, et kui tugiisik on väga hõivatud kooli ja tööga, siis on kohtumised harvemad. Väljavõte transkriptsioonist:

„*Kui tihti saate kokku?*“

R16: *Harva.*

Mis see tähendab?

R16: *Nagu et ei saa üldsegi eriti. Et vahest saame, vahest ei saa. Et praegust ma ei ole teda näinud.*

Et paar koda kuus või umbes niimoodi?

R16: *Et jah.. Et tal on see, tal on haiglas see töö ja kõik, et ta õpib arstiks nagu.*

Et siis paar korda kuus umbes?

R16: Jah“

Ootuste kohta suhtele vastasid lastekodulapsed, et sooviksid tugiisikult saada rohkem abi õppimisel, elukutse valikul ja eluoluliste oskuste oskuste omandamisel, nt: „*Neid elektri- ja neid – no see arved ja kõik need värgid, et kuidas elus hakkama saada. Et kuidas kõike käsitleda*” (R14).

”.. *et kui ma näiteks midagi ei tea, siis ta võiks mulle nõu anda et mida ma peaksin nagu õppima minema või niimoodi. Või noh, mis ma elus nagu peaksin tegema*“ (R4).

Lastekodulapsed tõid ka välja, et sooviksid suuremat lähedust tugiisikuga; et tugiisik oleks sõber, kellele saaks muresid rääkida ja nõu küsida. Avaldati soovi ka tugiisikuga rohkem suhelda ning tihedamini kohtuda. Samuti tõid respondendid välja soovi ise tugiisikut aidata, teda mõista ja temaga hästi käituda, nt „*Et mina käituks ka temaga hästi ja mõtleks ikka, et tal ka nii palju raha pole, et me ei pea igal pool kõike ostma*” (R 17).

3.3.4. Programmi üldine mõju. Intervjuude vastustest selgus, et programmis osalemise jooksul on uuritavad märganud muutusi nii enda kui teiste juures. Alakategooria „programmi üldine mõju“ jagues kaheks nimetavaks koodiks: muutused seoses endaga ja muutused eakaaslastega (Tabel 8).

Muutustest seoses endaga tõid lastekodulapsed välja prosotsiaalset käitumist ning oma käitumise paranemist, nt: „*Ma ei tea, kui ma olen nagu tugiisikuga väljas, siis ma käitun nagu normaalsemalt ja nagu paremini aga kui ma olen nagu siin, siis.. ma ei tea nagu*“ R6;

„*Kas programmis osalemise käigus tekkisid muutused, mida oled märganud seoses endaga?*

R8: Noh, käitumises, et käitun paremini

Kas sa oskad täpsustada, mis see tähendab?

R8: Noh, et ma ei mõtle koguaeg, et teeks lollusi ja. Koguaeg.. A vahepeal tulevad siuksed asjad ette“.

Toodi välja ka seda, et ollakse suhtlemises avatumad, meeleolu on positiivsem ning et programmis osalemine on avardanud silmaringi. Nimetati, et suhtumine teistesse inimestesse on muutunud paremaks. Leidus ka arvamusi, et programmis osalemise jooksul ei ole toimunud muutusi või ei osatud muutusi seoses endaga kirjeldada.

Mitmel juhul oskasid uuritavad paremini välja tuua muutusi seoses eakaaslastega, kui muutusi seoses endaga. Eakaaslaste juures märgati samuti avatust ning käitumise muutumist

positiivses suunas, nt: „Üks poiss siin, enam tal tugiisikut pole, aga varem ta oli suht agressiivne, aga nüüd ta on rahulikum“ R4;

„Kas sul on tuttavaid umbes sinu vanuseid seal programmis?

R21: Jah

Ja kas nad on äkki muutunud kuidagi nüüd kus neil on „vanem vend“ või „vanem õde“?

R21: Jah

Näiteks mismoodi?

R21: Natuke vahepeal nad olid nagu natuke... käitusid nagu, lihtsalt olid ülbemad, aga nüüd nad on muutunud

Et käitumine on paremaks läinud?

R21: Jah“

Tabel 8. Programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise käigus tekkinud muutused, mida laps on märganud seoses enda ja eakaaslastega

Nimetav kood	Interpreteeriv kood
Muutused seoses endaga	<p>Avatus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Silmaringi avarumine • Avatus suhtlemisel, suhtlemisjulgus <p>Käitumise positiivne muutus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Käitumine on muutunud paremaks • Prosotsiaalne käitumine <p>Positiivne suhtumine endasse ja teistesse</p> <ul style="list-style-type: none"> • Positiivne suhtumine teistesse • Positiivne meeleolu
Muutused eakaaslastega	<p>Avatus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Avatus ja julgus suhtlemisel <p>Käitumise positiivne muutus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Käitumine on muutunud paremaks • Eakaaslased on muutunud rahulikumaks <p>Positiivne suhtumine endasse ja teistesse</p> <ul style="list-style-type: none"> • Positiivne meeleolu • Sõbralikkus • Teistega arvestamine
Ei ole märganud muutusi	
Ei oska muutusi kirjeldada	

Lastekodulapsed tõid välja, et nad on märganud eakaaslaste juures rohkem prosotsiaalset käitumist, sõbralikkust ning positiivset suhtumist kaaslastesse, teistega arvestamist, samuti meeleolu paranemist, nt: „*Näitkeks siis kui oli Maril (nimi muudetud) „vanem õde“, siis ta oli palju sõbralikum, aga nüüd ta nii palju jonnib*“ (R15). Nimetati ka, et muutusi seoses eakaaslastega pole märgatud.

3.3.5. Programmi kasulikkus. Lastekodulaste hinnangut programmile tõlgendas uurija küsimusele „Mida võiks teha teisiti, et „vanema venna“/“vanema õe“ poolne abi oleks tõhusam?“ antud vastuste järgi. Vastustena toodi välja kahte moodi ettepanekud programmi tõhusamaks muutmiseks: tihedam suhtlemine ja kohtumine tugisikuga ning tegevused, mida võiks teha (rohkem programmi ühisüritusi, rohkem väljas käia). Samuti leidis arvamusi, et hetkel on programmis kõik hästi. Vastati ka, et ei tea, mida võiks teisiti teha.

Lastekodulapsed leidsid, et programmis osamine on olnud kasulik. Põhjendusena toodi välja tugisiku kui vanema sõbra olemasolu ja tugisiku poolset abi, eriti õppimisel. Samuti tõid uuritavad välja, et tänu programmile on neil laienenud võimalused vaba aja veetmiseks ning võimalus lastekodust välja saada. Väljavõtted transkriptsioonist:

*”Kas osamine programmis ”Vanem vend, vanem õde” on olnud sulle kasulik või mitte?
R19: On küll, sellepärast et nagu kui, nagu üleüldiselt me nagu käime tugikeskusega hästi palju väljas ja see täidab minu vaba aega ja... üleüldiselt.”*

*”Kas osamine programmis ”Vanem vend, vanem õde” on olnud sulle kasulik või mitte?
R6: Pigem kasulik*

Miks?

R6: Ma ei tea, äkki sellesuhtes, et kui mul on ”vanem õde” siis äkki ma nagu ... muutun nagu paremaks. Iseendale on nagu see hea või..”

Leidis ka vastanuid, kes ei osanud öelda, kas programmis osamine on olnud kasulik või mitte.

Uurimisandmetele toetudes võib öelda, et programmil on mõju lastekodulaste kontaktide õhutamisele väljaspool lastekodu ja kohanemisele laiemas ümbruses. Mitmed respondendid tõid välja, et nad on külastanud oma tugisikut tema kodus. Lastekodulapsel on võimalus näha kodukeskkonda ja pereelu tugisiku kodus. Intervjuudest selgus, et lapsed

suhtlevad programmi ühisüritustel ka teiste laste ja nende tugiisikutega, loovad uusi kontakte, saavad uusi sõpru ja tuttavaid.

Kõige tähtsamaks programmis osalemise juures peeti tugiisiku kui vanema sõbra olemasolu, lapse ja tugiisiku vahelist suhet, programmi ühisüritusi ning võimalust uusi tuttavaid ja sõpru leida. Leidus ka arvamusi, et programmis osalemise juures pole midagi olulist.

4. ARUTELU

Käesoleva töö eesmärgiks oli kirjeldada programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevate lastekodulaste sotsiaalset tugivõrgustikku ning programmis osalemise kogemust programmis osalevate laste hinnangul. Sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustele leiti vastused.

Esimeseks uurimisküsimuseks oli välja selgitada, millised on programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevate lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed ja abi laad. Programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevate lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed jaotusid nelja alakategooria alla: kool, lastekodu, pere, kogukond.

Tõmmates paralleele käesoleva töö tulemuste ja Rataspea uurimuses (2004) välja toodud sotsiaalse tugivõrgustiku liikmetega, lisanduvad abistavate isikute hulka veel kooli töötajad (õpetaja, direktor, sotsiaalpedagoog, psühholoog) ning programmi „Vanem vend, vanem õde“ programmijuht ja tugiisik. Käesolevas töös ei tulnud sotsiaalse tugivõrgustiku liikmena välja sotsiaaltöötajat, kes oli mainitud abistava isikuna Rataspea töös.

Koolis piirdusid laste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmed sageli vaid kooli töötajatega (õpetaja, sotsiaalpedagoog, psühholoog), harvem olid mainitud sõbrad ja klassikaaslased. Harv sõprade ja klassikaaslaste mainimine abistavate isikutena koolis annab alust arvata, et lastekodulastel on raskusi integreerumisega eakaaslaste gruppidesse väljaspool lastekodu. Eelmainitud tendentsi on välja toonud ka uurijad (Palacios, Moreno & Roman, 2012), põhjendades lastekodulaste madalat sotsiaalset staatust koolis ja raskusi eakaaslaste gruppidesse integreerumisel laste puudujääkidega sotsiaalses arengus, mida põhjustab lastekodu kui kasvukeskkond.

Uurimisandmetest selgus, et kooli töötajatelt saadav abi osutus suuremas osas formaalseks, kooli töötajate professionaalsetest kohustustest lähtuvaks. Klassikaaslaste ja sõprade poolne abi koolis seisnes emotsionaalses toetuses ning abis õppimisel. Ratassep (2004) toob välja, et lastekodulaste probleeme koolis ei põhjusta mitte ainult õpiraskused, vaid ka õpetajate ja kaasõpilaste eristav ning kohati halvustav suhtumine lastekodulastesse. Sellega võib ehk ka seletada näiteid, kui õpetajalt pole probleemide puhul abi saadud või pole abi küsitud.

Lastekodus seisnes täiskasvanutelt (kasvataja, juhataja, tugiisik, tugikasvataja) tajutava abi laad nii instrumentaalses kui emotsionaalses toetuses, mis viitab, et ehk on lastekodudes olukord paranemas ja suhted töötajate ning kasvandike vahel ei ole enam valdavalt vaid formaalsed, nagu seda on välja toonud mitmed uurijad (Kõiv, 2003; Edovald, 2001). Käesoleva uurimuse tulemustele toetudes võib arvata, et lastekodudes esineb usalduslikke lähisuhteid lastekodu personali ja sealsete kasvandike vahel.

Lastekodulapsed tõid sageli välja tajutava instrumentaalse toetusena just abi õppimisel, ning see oli ka valdkond, kus mitmed lapsed avaldasid soovi veelgi rohkem abi saada. See võib tähendada, et lastekodulastel võib olla koolis probleeme õppimisega. Eelnimetatud tendentsi toovad välja ka Vooglaid (1999) ning Ratassep (2004), põhjendades lastekodulaste õpiraskusi püsivuse ja tahtejõu puudumisega.

Edovald (2001) toob välja, et lapse kontaktid väljaspool lastekodu on piiratud ning seetõttu on lapsed sotsiaalselt isoleeritud, kuna neile ei võimaldata piisavalt kontakte eakaaslaste ja täiskasvanutega väljaspool lastekodu. Käesoleva uurimuse tulemustest selgub, et laiemas ümbruses oli lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmete hulk suhteliselt piiratud. Mõnel juhul tõid lastekodulapsed laiemas ümbruses ainsa sotsiaalse tugivõrgustiku liikmena välja programmi „Vanem vend, vanem õde“ tugiisiku. Uurimuse tulemustele toetudes leiab töö autor, et programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemine aitab kaasa kontaktide õhutamisele laiemas ümbruses. Intervjuudest selgus, et lapsed suhtlevad programmi ühisüritustel ka teiste programmi tugiisikute ning lastega, luues uusi kontakte ja saades uusi sõpru-tuttavaid. Sotsiaalse tugivõrgustiku liikmetena laiemas ümbruses nimetati ka sõpru, tuttavaid ja eakaaslast, kellelt tajuti abi õppimisel ning emotsionaalset ja instrumentaalset toetust.

Ratasepa uurimus (2004) toob välja lastekodude juhatajate arvamuse, et lapsi peaks kas või aeg-ajalt oma vanematega kokku viima, kuna lähisugulaste olemasolu on

lastekodulastele oluline. Peresuhtedel on ka oluline roll lapse identiteedi kujunemisel: kui laps end läbi peresuhte identifitseerida ei saa, on suurem oht asutusliku identiteedi tekkele (Pöldemaa, 1996). Peresuhte olulisus lastekodulastele tuleb välja ka käesoleva uurimuse tulemustest, kus sotsiaalse tugivõrgustiku liikmetena nimetati sageli pereliikmeid, vanematest sagedamini toodi välja õdesid-vendi, kes elasid väljaspool lastekodu. Kõige suuremaks abiks nimetati mõnel juhul just vanematega seonduvat, näiteks võimalust vanemaid külastada või vanematelt tajutavat toetust. Samas leidis ka arvamusi, et kõige suuremaks abiks on olnud see, kui laps on kodukeskkonnast lastekodusse toodud. Pereliikmete poolse abina nähti nii instrumentaalset kui emotsionaalset toetust.

Klefbeck ja Ogden (2001) eristavad primaarset ja sekundaarset võrgustikku. Primaarsesse võrgustikku kuuluvad inimesed, kes tunnevad üksteist ja on omavahel lähedases kontaktis. Nendeks on vanemad, õed-vennad, sugulased, naabrid ja sõbrad. Primaarse võrgustikku tähtsaim joon on mitteametlikkus, tegemist pole ametlikult organiseerunud grupiga. Kui indiviidil tekib probleem, siis tulevad tavaliselt appi just need inimesed, nad on rasketes olukordades toeks. Sekundaarne võrgustik koosneb erinevatest professionaalidest, kes kuuluvad võrgustikku teatud formaliseeritud kanalite kaudu (Klefbeck & Ogden, 2001). Käesoleva töö tulemustest selgub, et lastekodulaste sotsiaalse tugivõrgustiku liikmete seas on oluline roll ka sekundaarse võrgustiku liikmetel. Kuna lastekodulaste primaarne võrgustik (pere, sugulased, sõbrad) on sageli piiratud, siis omavad lastekodulaste puhul abi osutamisel ja toetuse pakkumisel tähtsuse just sekundaarse võrgustiku liikmed (lastekodu personal, koolitöötajad, programmi „Vanem vend, vanem õde“ tugiisik), kes tegelikult saavad siis juba primaarse võrgustiku osaks. See kinnitab ka Klefbeck'i ja Ogden'i (2001) seisukohta, et mida nõrgem on primaarne võrgustik, seda suurema tähtsuse omandab sekundaarne võrgustik.

Teiseks uurimisküsimuseks oli välja selgitada, kuidas kirjeldavad lastekodulapsed programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise kogemust. Lapsed kirjeldasid programmis osalemise kogemust läbi mitmete aspektide: tegevused, mida koos „vanema venna“/„vanema õega“ tehakse; oskused, mida laps on õppinud programmis osalemise käigus; suhe lapse ja „vanema venna“/„vanema õe“ vahel lapse poolt nähtuna ning programmi üldine mõju ja programmi tõhusus.

Rattasseppa uurimus (2004) toob välja, et lastekodude juhatajate arvates on paljud lastekodulapsed lastekodust lahkudes elukauged ja ebaküpsed, ei kujuta tegelikku elu õieti ette, kuna lastekodulapsed näevad ümbritsevat elu vähe. Reaalsustaju jääb nõrgaks ning

seetõttu on ka iseseisvasse ellu astumine raske. Käesoleva uurimuse tulemustest selgub, et lastekodulapsed tajuvad ka ise vajadust iseseisvaks eluks vajalike oskusi omandada. Mitmed respondendid tõid välja, et toiduvalmistamisoskuse õpetamine on nende jaoks olnud suur abi ning mõned respondendid soovisid, et „vanem vend“/„vanem õde“ oleks neile abiks iseseisvaks eluks vajalike oskuste omandamisel ning elukutse valikul.

Käesoleva uurimuse tulemustele toetudes leiab töö autor, et programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemine aitab kaasa lastekodulaste kohanemisele laiemas ümbruses ning edaspidi ka iseseisvas elus. Mitmed respondendid tõid välja, et nad on külastanud tugiisikut tema kodus. Lastekodulapsel on võimalus näha kodukeskkonda ja pereelu tugiisiku kodus, kujundades seeläbi oma kodupilti ja seda, kuidas ta iseennast selles ette kujutab. Samuti tõid mitmed respondendid välja, et programmis osalemine on avardanud nende silmaringi. Laste jaoks oli oluline, et programmis osalemine võimaldab neil käia lastekodust väljas ning saada uusi kogemusi, laienuvad võimalusi vaba aja veemiseks.

Täiskasvanud tugiisik aitab last minaga ja emotsioonidega seotud probleemidega toime tulemisel ning julgustab last avatumalt suhtlema (Merenstein jt, 2011). Mitmed respondendid märkasid nii enda kui programmis osalevate eakaaslaste juures muutusena suuremat avatust ja julgust suhtlemisel. Samuti tõid respondendid välja, et „vanem vend“/„vanem õde“ on neid õpetanud oma emotsioone ja käitumist kontrollima.

Herrera jt (2000) toovad välja, et mentorlussuhte üheks alaeesmärgiks on lapse sotsiaalse kompetentsuse arendamine. Palacios jt (2012) nendivad, et lastekodud ei ole võimelised pakkuma keskkonda, mis toetaks laste normaalset personaalset ja sotsiaalset arengut, ning et lastekodulaste sotsiaalsed oskused on võrreldes nende adopteeritud kaaslastega oluliselt kehvemad. Intervjuudest selgus, et lapsed on omandanud programmis osalemise käigus erinevaid tõhusaid sotsiaalseid oskusi (prosotsiaalne käitumine, viisakus, konfliktide lahendamine, eakaaslaste survele mitte allumine) ning toovad välja ka suurenenud empaatiavõimet, mis seisneb oskuses mõista paremini eakaaslaste käitumist ning teiste inimestega arvestamises. Seega võib järeldada, et programmis osalemisel on positiivne mõju lapse sotsiaalse kompetentsuse arendamisele.

Sivukamaran jt (2010) toovad välja, et programm „Vanem vend, vanem õde“ on tõhus sekkumine laste puhul, kes traditsioonilistele distsipliinimeetoditele ei allu ning kellel on käitumisprobleemid. Kohtumiste käigus õpetab „vanem vend“/„vanem õde“ oma „nooremale“ aktsepteeritavaid käitumis- ja reageerimisviise läbi ühiste tegevuste. Käesoleva uurimuse

tulemused näitavad, et lapsed on märganud nii enda kui programmis osalevate eakaslaste käitumise muutumist positiivses suunas ning toovad välja, et just „vanem vend“/“vanem õde“ on neid käitumise muutmisel aidanud. Samuti toovad uuritavad välja, et nende suhtumine teistesse inimestesse on muutunud positiivsemaks ning meeleolu on paranenud. Seega võib öelda, et programmil on positiivne mõju selles osalevate laste käitumisprobleemide lahendamisele.

Üks olulisimaid aspekte, mida mitmed uurimused (Sivukamaraan jt, 2010; Tierney jt, 2005; Merenstein jt, 2011; Herrera jt, 2011) programmi „Vanem vend, vanem õde“ juures välja toovad, on üks-ühele mentorlussuhe ning tugiisik kui positiivne täiskasvanud eeskuju neile lastele ja noortele, kel mingil põhjusel positiivne täiskasvanud eeskuju puudub.

Käesoleva töö tulemused näitavad, et just üks-ühele mentorlussuhte pakkumise poolest on programm oluline lastekodulastele, kes kannatavad sageli täiskasvanutepoolse individuaalse tähelepanu ja toetuse puudumise all (Kõiv, 2003; Edovald, 2001). Uurimuse tulemustest selgus, et programmis osalevad lapsed tõid ühe kõige olulisema aspektina programmis osalemise juures sageli välja just „vanema venna“/“vanema õe“ kui vanema sõbra olemasolu ning temapoolset toetust ja abi.

Kui noorel on olemas positiivsed eeskujud ja tema jaoks oluline täiskasvanu, kes temast hoolib ja tema jaoks olemas on, siis on suur tõenäosus, et temast kasvab endaga hakkama saav ning edukas täiskasvanu, täisväärtuslik ühiskonna liige (Furstenberg, 1993, viidatud Tierney jt, 2005 järgi). Ka programmi „Vanem vend, vanem õde“ tugiisikutel on laste eludes selline täiskasvanud positiivse eeskuju roll.

Programm „Vanem vend, vanem õde“ pakub võimalust toetava lähisuhte loomiseks lapsele, kellel on elus raskusi. Suhete kvaliteeti enda ja programmi tugiisiku vahel hindasid lapsed sageli heaks või väga heaks. Intervjuudest selgus, et lapsed tajuvad programmi tugiisikult nii emotsionaalset kui instrumentaalset toetust ning tugiisiku olemasolu nende eludes on oluline, mis annab alust arvata, et tegemist on laste jaoks tähendusrikka lähisuhtega, kus on olulisel kohal ka emotsionaalne seotus.

Antud uurimuse tulemustele toetudes võib öelda, et programm on olnud kasulik selles osalevatele lastekodulastele. Enamus lastekodulapsi pidasid programmis osalemise kogemust kasulikuks, pidades programmi juures kõige olulisemaks suhet „vanema

venna“/“vanema õega“ , tema poolset toetust ning programmi ühisüritusi ja vaba aja veetmise võimalusi lastekodust väljaspool.

Käesoleva uurimuse väike valim ei anna võimalust üldistuste tegemiseks kõigile programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalevatele lastele, kuid uurimuse tulemustele toetudes võib öelda, et nendele programmis osalenud lastekodulastele, kes selles uurimuses osalesid, on programmis osamine olnud kasulik.

Tänuõnad

Töö autor tänab kõiki uurimuses osalenud lapsi, nende tugikasvatajaid ja lastekodude juhatajaid vastutuleliku suhtumise ning usalduse eest. Suur tänu ka Tartu Laste Tugikeskuse programmi „Vanem Vend, Vanem Õde“ projektijuhtile Evelin Tammele, kes oli abiks programmi puudutava informatsiooniga.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen ise koostanud käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Riin Tammiste

8.01.2015

5. KASUTATUD KIRJANDUS

- Big Brothers, Big Sisters International koduleht (2014), külastatud 4.03.2014 aadressil:
<http://www.bbbsi.org/>.
- DuPertuis, L., Aldwin, C.M., Bosse, R. (2001). Does the source of support matters for different health outcomes? *Journal of aging and health*, 13(4), 494-510.
- Edovald, T. (2001). *Lapse emotsionaalse väärkohtlemise hindamise metoodika rakendamine lastekodu tingimustes*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Ehala, M., Telling, L., Vuntus, J., Eerme, H. (1999). Muudatused Viiratsi lastekodus. *Hoolekandeesutuste süsteemi areng Eestis*. Konverentsi kogumik. Tallinn: Pakett.
- Grossman, J. B., Chan, C. S., Schwartz, S. E. O., Rhodes, J. E. (2012). The test of time in school-based mentoring: the role of relationship duration and re-matching on academic outcomes. *American journal of community psychology*, 49(1-2), 43-54.
- Grossmann-Loot, S. (2000). Laps asendushoolduses. Kutsar, D. (Toim.) *Lapsed Eestis*. Tallinn: ÜRO Arenguprogramm Eestis. Ilo Print.
- Herrera, C. (1999). *School-based mentoring: a first look into its potential*. Philadelphia: Public/Private Ventures.
- Herrera, C., Sipe, C. L., McClanahan, W. S., Arbreton, A. J. A., Pepper, S. K. (2000). *Mentoring school-age children: relationship development in community-based and school-based programs*. Philadelphia: Public/Private Ventures.
- Herrera, C. (2004). *School-based mentoring: a closer look*. Philadelphia: Public/Private Ventures.
- Herrera, C., Grossman, J. B., Kauh, T. J., McMaken, J. (2011). Mentoring in schools: an impact study of Big Brothers Big Sisters school-based mentoring. *Child Development*, 82(1), 346-361.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Hsieh, H-F., Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288. Sage Publications.

- Huang, C. Y., Costeines, J., Kaufman, J. S., Ayala, C. (2013). Parenting stress, social support and depression for ethnic minority adolescent mothers: impact on child development. *Journal of Child & Family Studies*, 23, 255-262.
- Kask, I. (2006). Kui lapsekesne on lastekodu? *Sotsiaaltöö*, 6, 28-33.
- Kiik, R. (2003). Võrgustikutöö võimalikkusest sotsiaaltöös. Edovald, T. (Koost). *Võrgustikutöö võimalusi töös lastega*. Tallinn: Lastekaitse Liit.
- Klefbeck, J., Ogden, T. (2001). *Laps ja võrgustikutöö*. SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
- Korp, E. (2002). Võrgustikutöö võimalused lapse aitamisel. Korp, E., Leppiman, A., Meres, T., Vaher, A. *Laps. Elu, probleemid ja lahendused*. Tallinn: Dispak.
- Korp, E., Rääk, R. (2004). *Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses*. Käsiraamat. EV Sotsiaalministeerium: Tervise Arengu instituut.
- Kõiv, K. (1998). Institutsioonilise keskkonna muutuste mõju grupi Downi tõvega laste arengule. Kraav, I. & Kamerov, K. (Toim). *Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr.4. In via educationis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda.
- Kõiv, K. (2003). Lastekodu – koht koduta lastele või koduta laste kodu. Edovald, T. (Koost). *Võrgustikutöö võimalusi töös lastega*. Tallinn: Lastekaitse Liit.
- Lastekodude põhimäärus (1996), (RTL 1996, 24, 162). Külastatud 6.04.2014 aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/22599>
- Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, Vol 1,2. Külastatud 1.05.2014 aadressil: <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-e/2-00inhalt-e.htm>.
- McGeorge, E. (2011). *Linking health communication with social support*. Kendall Hunt Publishing Co.
- Mendez, A. V., Loureiro, S. R., Crippa, J. A., Caya, C. M., Garcia-Esteve, L., Martin-Santos, R. (2011). Mothers with depression, school-age children with depression? A systematic review. *Perspectives in psychiatric Care*, 48, 138-148.
- Merenstein, B., Tyson, B., Tilles, B., Keays, A., Ruffolo, L. (2011). Issues affecting the efficacy of programs for children with incarcerated parents. *The journal of correctional education*, 62(3), 166-174.

- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. 3rd edition. Thousand Oaks: Sage.
- Põldemaa, K. (1996). *Töö sotsiaalhoolekandeesutustes*. Tallinn. EV Sotsiaalministeerium: Eesti Akadeemiline Sotsiaalturva Ühing.
- Ratassepp, K. (2004). *Eesti laste-ja noortekodud kui kasvatusasutused*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Seeman, T. (2008). *Support and social conflict: section one – social support*. Külastatud 5.05.2014 aadressil: <http://www.macses.ucsf.edu/research/psychosocial/socsupp.php>.
- Sindi, I. (2012). Lastekodust peretüüpi asenduskoduni: asutushoolduse areng ja lapse õiguste tagamine. *Sotsiaaltöö*, 1, 53-58.
- Sivukamaran, T., Holland, G., Clark, L. J., Tyman, S., Boyd, K. M., Ellerman, P. (2010). Serving, learning and mentoring through the Big Brothers Big Sisters Program. *US-China education review*, 7(12), 49-53.
- Soonets, R. (1997). Lapse väärkohtlemise mõiste ja liigid. Kutsar, D. (Toim.) *Laste väärkohtlemine*. Tartu: AS ATLEX.
- Strömpl, J. (2004). Kvalitatiivsete meetodite kasutamise võimalustest sotsiaaltöö uurimisel. *Sotsiaaltöö*, 2, 36-38.
- Tartu Laste Tugikeskuse koduleht (2014), külastatud 4.03.2014 aadressil: <http://www.tugikeskus.org.ee/vvv6.html>.
- Tienrey, J. P., Grossman, J. B., Resch, N. L. (2005). *Making a difference. An impact study of Big Brothers Big Sisters*. Philadelphia: Public/Private Ventures.
- Tomberg, E., Suni, M., Randmaa, U., Saarlaid, M., Kuusk, V., Kaplan, S., Palu, T., Soonets, R., Kutsar, D., Vallikivi, T. (1994). Sotsiaalhoolekande programmid perekondade ja laste kaitseks. Tomberg, E. (Toim.) *Eesti laps ja perekond*. Tallinn: UNICEF-EESTI.
- Vainomäe, K. (2010). *Sotsiaalsete oskuste treeningus osalenud erikooli õpilaste abistav sotsiaaltugustik*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Vooglaid, Ü. (1999). *Lastekodu kui kasvukeskkond*. SOS Lasteküla Eesti Ühing, Tallinn: OÜ Livret

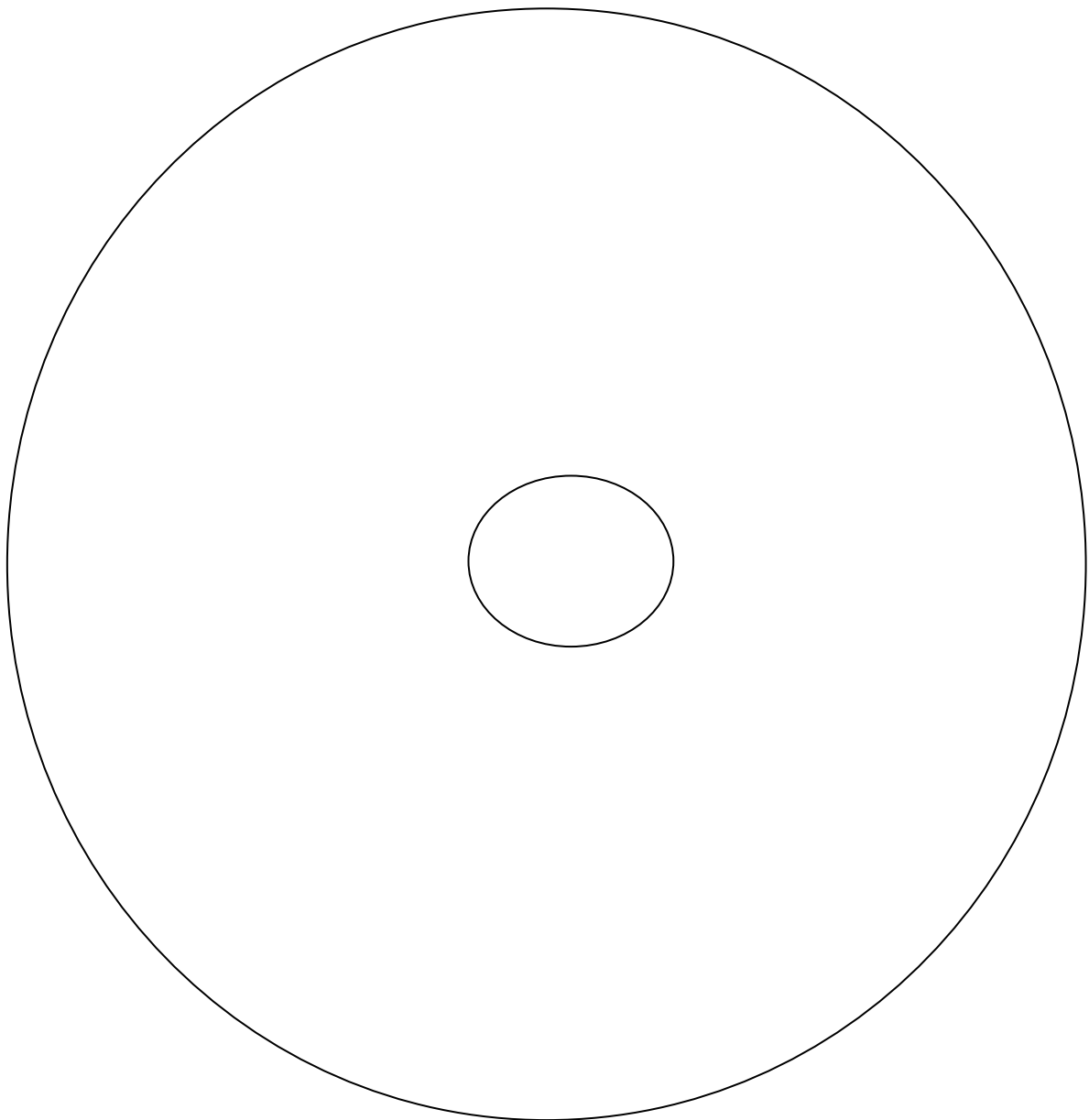
Wheeler, M. E., Keller, T. E., DuBois, D. L. (2010). Review of three recent randomized trials of school-based mentoring. Making sense of mixed findings. *Social policy report. Society for research in child development.* 24(3), 3-27.

Lisad

Lisa 1. Võrgustikukaart.

Kallis vastaja!

Palun kirjuta väikese ringi sisse oma nimi. Suure ringi sisse kirjuta nende inimeste nimed, kes sind abistavad. Palun kirjuta nende inimeste nimed, kes sind rohkem abistavad, endale lähemale ning nende inimeste nimed, kes sind vähem abistavad, endast kaugemale.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Riin Tammiste _____

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: _____ 25.06.1990 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Lastekodulaste programmis „Vanem vend, vanem õde“ osalemise kogemus ja hinnangud tugivõrgustiku kohta _____,

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Kristi Kõiv _____,

(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus _____ 8.01.2015 _____ (*kuupäev*)